

Metodologija jezičnog savjetništva (1964.-1990.)

Kršovnik, Jakov

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:885104>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Jakov Kršovnik

**Metodologija jezičnog savjetništva
(1964. – 1990.)**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Jakov Kršovnik

Matični broj: 0009064910

Metodologija jezičnog savjetništva
(1964. – 1990.)

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mihaela Matešić

Rijeka, 29. studenog 2018.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Metodologija jezičnog savjetništva (1964. - 1990.)* izradio samostalno pod mentorstvom dr. sc. Mihaele Matešić doc.

U radu sam primijenio metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo u diplomskom radu na uobičajen način citirao sam i povezao s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student

Potpis

Jakov Kršovnik

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Standardni jezik i pojam standardizacije.....	2
1.2. Jezično planiranje.....	3
1.3. Normiranje i jezično savjetništvo.....	4
1.4. Povijest hrvatskoga jezičnog savjetništva.....	7
1.5. Društveno-povijesni kontekst „trećeg razdoblja“.....	12
2. Metodologija rada.....	14
3. Jezični savjetnici od 1964. do 1990.	15
3.1. Ljudevit Jonke: <i>Književni jezik u teoriji i praksi</i>	15
3.2. Dalibor Brozović: <i>Jezik današnji 1965-1968.</i>	20
3.4. <i>Jezični savjetnik s gramatikom</i> , ur. Slavko Pavešić.....	23
3.3 Vladimir Anić: <i>Naličje kalupa</i>	28
3.5. Ivan Brabec: <i>Sto jezičnih savjeta</i>	35
3.6. Radovan Vidović: <i>Kako ne valja – kako valja pisati</i>	38
4. Zaključak.....	48
5. Literatura:.....	51
6. Sažetak.....	54
7. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku.....	55

1. Uvod

Jezik je sredstvo svakodnevnne ljudske komunikacije, a u hrvatskoj jezičnoj zajednici smatra se jednim od temeljnih obilježja nacionalnoga identiteta. U *Promemoriji o hrvatskome jeziku* koju je objavila Matica hrvatska u prosincu 1995. tako piše: „Neosporna je činjenica da već trinaest stoljeća postoji hrvatski narod, da je njegova kršćanska tradicija stara trinaest stoljeća, da Hrvati već gotovo tisuću godina imaju dokumentiranu pismenost i književnost na svojem narodnom jeziku.“¹

S obzirom na burnu prošlost hrvatskoga jezika, jezične teme u hrvatskoj jezičnoj zajednici plodno su tlo za istraživanje i raspravu. U ovome radu osvrnut ću se na razdoblje 1964. – 1990. čiji i početak i završetak ulaze u doba postojanja tzv. Druge ili Titove Jugoslavije. U tom kontekstu, valja svratiti pozornost na društvene promjene koje su zahvatile Europu krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina. Zaokretom politike, koji je rezultirao krvavim ratom, te osamostaljivanjem Republike Hrvatske od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) o hrvatskome jeziku piše se slobodnije i opsežnije.

Tijekom 1990-ih veliku izdavačku produkciju doživjela su djela o samosvojnosti hrvatskoga jezika te o razlikama između hrvatskoga i srpskog jezika. Razdoblje od 1945. do 1991. koje je Hrvatska provela u SFRJ smatrano je nepovoljnim za hrvatski jezik zbog tadašnje, vladajuće, jezične politike i unitarističkih nastojanja. U ovom ću radu analizom jezičnih savjeta, objavljivanih 1964. – 1990. pokušati utvrditi na koji su način hrvatski lingvisti pristupali problematici hrvatskoga standardnog jezika te na koji je način čuvana posebnost hrvatskoga jezika u nepovoljnim jezičnopolitičkim uvjetima.

Prije same analize odabranih savjetnika iznijet ću teorijsku podlogu standardnoga jezika i jezične standardizacije budući da jezično savjetništvo

¹ <http://ihji.hr/iz-povijesti/promemorija-o-hrvatskome-jeziku-matice-hrvatske/51/> (pristup 27. 11. 2018.)

može postojati jedino u okviru standardnoga jezika. Nakon opisa standardnoga jezika i pojma standardizacije, iznijet ću i teorijske postavke jezičnoga planiranja te na koji su način povezani jezično normiranje i jezično savjetništvo.

Uvodni dio zaključit ću kratkim prikazom povijesti hrvatskoga jezičnog savjetništva te prikazati društveno-povijesni kontekst „trećeg razdoblja“ (1964. – 1990.) hrvatskoga jezičnog savjetništva. Nakon uvodnoga dijela bit će izložena metodologija rada, a zatim će uslijediti analiza odabranih jezičnih savjetnika te zaključak. Vjerujem da ovaj rad može biti dobro polazište za buduće istraživanje odnosa jezikoslovaca, jezične politike i vladajuće (državničke) politike nedemokratskih režima.

1.1. Standardni jezik i pojam standardizacije

Prije definiranja i opisivanja jezičnoga savjetništva važno je ponajprije definirati standardni jezik, budući da jezično savjetništvo može postojati samo u okviru standardiziranog, odnosno normiranog, jezičnog kontinuuma.

Crystal (1987) opisuje standardni jezik kao „ugledni varijetet koji se u nekoj zajednici koristi kao institucionalizirana norma“ (cit. prema Peti-Stantić, Langston 2013: 39), a Garvin (1993) „kao kodificirani varijetet nekog jezika koji zadovoljava mnogobrojne i složene komunikacijske potrebe jezične zajednice koja je postigla modernizaciju ili je želi postići“ (cit. prema Peti-Stantić, Langston 2013: 39). Ovima možemo dodati i Brozovićevu definiciju standardnoga jezika, u kojoj se standardni jezik opisuje kao „autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počinje u njoj služiti svojim idiomom“ (cit. prema Brozović 2016: 21).

Kada se, dakle, u obzir uzmu najčešće upotrebljavane definicije standardnoga jezika, proizlazi da postoje četiri obilježja koja čine standardni jezik, a to su: autonomnost, kodificirana norma, elastična stabilnost i polifunkcionalnost (Peti-Stantić, Langston 2013: 39).

Pišući o standardnome jeziku, treba izdvojiti i pet funkcija koje su postavili Garvin i Mathiot (1970), a to su: funkcija ujedinjavanja, funkcija odvajanja, funkcija prestiža, funkcija sudjelovanja i funkcija normative orijentacije (cit. prema Mićanović 2006: 20).

Valja istaknuti da novije sociolingvističke teorije promatraju standardizaciju kao proces te se više ne piše o standardnome jeziku kao o konačnom rezultatu, na primjer u Peti-Stantić, Langston, 2013: 93 i Badurina, 2010: 58. Standardizacija je, osim toga, u novijoj sociolingvistici shvaćena tek kao jedan od načina pomoću kojih se provodi jezično planiranje (Peti-Stantić, Langston, 2013: 93). Standardizacija je zapravo stvaranje eksplicitne norme u jezičnoj zajednici u trenutku „kada zbog društvenih, ekonomskih i političkih okolnosti postoji potreba za standardizacijom“ (Škiljan 1988: 46).

1.2. Jezično planiranje

Jezično planiranje nije nova pojava; o prvim počecima jezičnog planiranja možemo govoriti već od 16. st i osnivanja talijanske *Accademie della Crusca* (osnovana 1583.), kojoj je namjera bila odvojiti „žito od kukolja“, tj. odrediti što je dobar jezik, a što nije.² (I danas je na internetskoj stranici *Accademie* moguće naći jezične savjete na talijanskome jeziku).³ Francuzi i Španjolci slijedili su Talijane te su njihove akademije za brigu o jeziku osnovane 1635. (*Academie francaise*)⁴ te 1713. (*Real Academia Espanola*).⁵

U Hrvatskoj ne postoji nijedna službena nacionalna, jezična akademija koja bi vodila brigu o hrvatskome standardnom jeziku, no Peti-Stantić i Langston (2013: 127) određuju Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Vijeće za normu hrvatskoga

² <http://www.accademiadellacrusca.it/en/accademia/history/origins-and-foundation> (pristup 27. 11. 2018.)

³ <http://www.accademiadellacrusca.it/en/italian-language/language-consulting/questions-answers> (pristup 27. 11. 2018.).

⁴ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27553> (pristup 27. 11. 2018.)

⁵ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=1060> (pristup 27. 11. 2018.)

standardnoga jezika te Maticu hrvatsku kao institucije koje su odigrale ključnu ulogu u brizi za jezik i imale funkciju jezične akademije.

Jezično planiranje moguće je podijeliti na dva područja: na planiranje statusa i planiranje korpusa (Kloss 1969, cit. prema Peti-Stantić, Langston 2013: 46) što u tabličnom prikazu izgleda ovako:

Matrica procesa jezičnog planiranja (prema Peti-Stantić, Langston 2013: 46 i Mićanović 2006: 24.)

	Oblik	Funkcija (kultiviranje)
Društvo (planiranje statusa)	1. Selekcija (odlučivanje) a) određivanje problema b) raspodjela normi	Prihvatanje/provedba (širenje kroz obrazovanje) a) popravljjanje b) povratne informacije i procjena
Jezik (planiranje korpusa)	2. Kodifikacija (procesi standardizacije) a) grafizacija b) gramatizacija c) leksikalizacija	Elaboracija (funkcionalni razvoj) a) terminološko osuvremenjivanje b) stilski razvoj

Jezično savjetništvo u takvoj podjeli ulazi u kodifikaciju (standardizaciju) te mu je funkcija elaboracija tj. funkcionalni razvoj.

1.3. Normiranje i jezično savjetništvo

Standardni jezik predstavlja *odabir*, tj. više ili manje arbitrarno određivanje pravilne varijante nekoga izraza, riječi ili strukture u jeziku, koji neće nužno biti jednak odabirima koje govornici čine u svakodnevnim razgovorima. Zbog toga se pojavljuju savjetnička djela koja bi na pristupačan

način prosječnome govorniku trebala objasniti i sugerirati upotrebu *pravilnog* jezika. U tom kontekstu treba se zapitati jesu li jezični savjetnici normativna djela (poput gramatike i pravopisa) ili u njima lingvisti samo preporučuju govornicima određeni oblik, koji oni (govornici) onda mogu prihvatiti ili odbiti. Ovu dvojbu najbolje je razriješiti provjerom nekih od definicija jezičnih savjetnika i jezičnog savjetništva.

Pod natuknicom „savjetnik“, u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* postoji i „jezični savjetnik“ koji se definira kao: „knjiga u kojoj se iznose pogreške ili nedoumice u standardnom (književnom) jeziku ili u načinu izražavanja i daju savjeti koji žele unaprijediti pravilnost jezika i način izražavanja.“ (Anić 2003: 1380). Na internetskim stranicama Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje ponuđen je pregled odabranih jezičnih savjetnika definiranih kao „u užemu smislu (...) tiskanih, normativnih i tematski ciljanih knjižnih djela.“⁶ U internetskoj verziji Hrvatske enciklopedije jezični savjetnici opisani su kao „knjige koje sa standardnojezičnoga stajališta preporučuju koje su jezične jedinice u govoru i pismu pravilne, a koje nisu. Uređene su ili abecedno ili su zbirke članaka o pojedinim temama. Oni su pokazatelj razilaženja norme i uporabe te jezičnoga čistunstva i jezične politike razdoblja u kojem su nastali.“⁷

U ovome kontekstu zanimljiva je razlika pri definiranju jezičnih savjetnika. Autor(i) definicije na stranici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje shvaćaju jezične savjetnike kao *normativna* djela, dok su u definiciji Hrvatske enciklopedije to knjige koje *preporučuju*, koje su jezične jedinice pravilne, a koje nisu. U Anićevu rječniku nije spomenuta normativna uloga.

I u tiskanim izdanjima savjetnika vidljivo je kolebanje između deskriptivne i preskriptivne funkcije jezičnih savjeta. Tako u *Hrvatskom jezičnom savjetniku*, Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u uvodu piše:

⁶ <http://ihji.hr/stranica/jezicni-savjeti/27/> (pristup 27. 11. 2018.)

⁷ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29126> (pristup 27. 11. 2018.)

„Ovaj savjetnik naime nije savjetnik u tradicionalnome smislu riječi, tj. takav savjetnik koji se svodi na pouke i preporuke za uklanjanje najčešćih jezičnih pogrješaka i nepravilnost ili koji služi pronalaženju prikladnih načina izražavanja, i koji se u tome iscrpljuje. (...) on, [savjetnik] ispravljajući i pretpostavljajući nepravilnost i pogrješke, uspostavlja jedan mogući model *općeobvezatnoga* [istaknuo J. K.], neutralnoga hrvatskog standardnog jezika“ (Hudeček, Mihaljević i Vukojević 1999: 10). Izvršno uredništvo toga savjetnika, dakle, nada se da će njihov savjetnik uspostaviti *općeobvezatni* model hrvatskoga standardnog jezika, no svoju premisu ublažuju sintagmom „jedan mogući model“.

Uredništvo tiskanoga izdanja radijske emisije *Govorimo hrvatski* (1997) u predgovoru opisuje savjetnik kao „nastolni priručnik za široki krug uporabnika“ (Dulčić 1997: 5), a savjetnik promatraju i kao „svojevrsno svjedočanstvo o jednome vremenu“ te će moći stručnjacima poslužiti kao građa „prvenstveno o tome što se u hrvatskome jeziku i s hrvatskim jezikom zbivalo posljednjih godina“ (Dulčić 1997: 5).

Jonke pak, u knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi*, donosi članke i rasprave koje je pisao u časopisima *Jezik* i *Telegram* te ovako opisuje svoja nastojanja i program: „Stoga sam (...) nastojao svako svoje mišljenje o kojoj jezičnoj pojavi popratiti dokumentacijom, objasniti pojavu u sistemu, pokazati kako se dolazi do nekog mišljenja, prikazati problem za se i u razvoju, u teoriji i u praksi, pa se po tome ovaj način prikazivanja razlikuje od dosadašnjih jezičnih savjetnika koji su ukratko izricali sudove o tome što je dobro, a što ne valja.“ (Jonke 1964: 5, 6).

Ivan Marković, jedan od autora *Hrvatskog pravopisa* u izdanju Matice hrvatske, u predgovoru knjige *Naličje kalupa*, koja predstavlja sabrane spise Vladimira Anića, također opisuje svoj stav i mišljenje o jezičnim savjetnicima. Tako nakon navođenja niza jezičnih savjetnika, ukoričenih i u časopisima, piše da „Nijednomu od njih ne smijemo osporiti vrijednost dobre namjere djelovanja

na široko shvaćenu jezičnu kulturu“ (Anić 2009: 15). No, prema Markoviću, jezična kultura zasnovana na savjetnicima također ima i problematičnih točaka. Savjetnici tako nerijetko imaju „nerazriješene metodološke probleme“ te se savjeti razlikuju od primjera do primjera.

Također, „idealni čitatelj savjetnika toliko se boji vlastite sjene i predrasuda da više ne govori i ne piše dok se ne posavjetuje sa savjetnikom.“ (Anić 2009: 16). S druge strane, Marković je kasnije u tekstu pomirljiviji te smatra da jezični savjetnici „nikako sami po sebi nisu štogod loše (Anić 2009: 17).

Sve u svemu, jezično je savjetništvo u Hrvatskoj bilo i ostalo vrlo plodna grana koja se razvojem tehnologija proširila na radio, televiziju te na internet kao najčešće korišten medij komunikacije današnjega doba. Također treba reći da je kod jezičnoga savjetništva važan i politički kontekst, budući da vladajuća politika uvijek utječe i na jezičnu politiku.

U idućem dijelu rada ukratko ću predstaviti povijest hrvatskoga jezičnog savjetništva, a zatim će uslijediti društveno-politički kontekst „trećega razdoblja“ hrvatskoga jezičnog savjetništva te metodologija rada. U metodologiji rada bit će obrazložen odabir građe za analizu „trećeg razdoblja“ hrvatskoga jezičnog savjetništva od 1964. do 1990. te predstavljeni načini analize i rada.

1.4. Povijest hrvatskoga jezičnog savjetništva

Ovaj kratak pregled povijesti jezičnog savjetništva oslonjen je na periodizaciju koju nude Rišner (2006), Babić⁸ i Protuđer⁹. Hrvatsko jezično savjetništvo moguće je podijeliti na četiri razdoblja: prvo traje od 1904. i objavljivanja *Barbarizama u hrvatskom ili srpskom jeziku* Vatroslava Rožića do

⁸ <http://www.matica.hr/vijenac/158/jezicni-savjetnici-18487/> (pristup 27. 11. 2018.)

⁹ <http://www.matica.hr/kolo/296/povijesni-kronoloski-pregled-hrvatskih-jezicnih-savjetnika-od-pocetka-1904-do-2004-20260/> (pristup 27. 11. 2018.)

1940. i *Razlika između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* Petra Guberine i Krune Krstića, djela koje se uzima kao početak drugoga razdoblja. Drugo razdoblje odnosi se uglavnom na razdoblje marionetske NDH i jezičnih savjeta tadašnjeg Ureda za jezik. Ono traje do 1944. godine, kada izlaze posljednji savjeti Ureda za jezik. Treće razdoblje Rišner (2006) određuje godinama 1964. i 1989., a treba napomenuti da od 1944. do 1964. nema formalnog jezičnog savjetništva za hrvatski jezik zbog društveno-političkih okolnosti. Kao početak trećega razdoblja uzima se knjiga Ljudevita Jonkea, *Književni jezik u teoriji i praksi*, a razdoblje završava raspadom Jugoslavije i objavljivanjem jezičnog savjetnika Stjepka Težaka *Hrvatski naš svagda(š)nji* 1990. godine.

Prvo razdoblje započinje knjigom Vatroslava Rožića, no jezično savjetništvo javlja se u povojima već krajem 19. stoljeća. Članke koji se mogu promatrati kao jezično savjetništvo pišu već Fran Kurelac 1873. u članku *Vlaške riječi u jeziku našem*, Luka Zore *Paljetkovanje 1892-1899*¹⁰ te Tomo Maretić *Ruske i češke riječi u hrvatskom jeziku* 1892.¹¹ Konkretnije jezično savjetništvo započinje Maretić pišući *Filologičko iverje u Vijencu* od 1886.

Također valja spomenuti i *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga jezika* s antibarbarusom kao dodatkom stilistici.¹² (Detaljniji prikaz jezičnoga savjetništva do početka 20. stoljeća moguće je naći u radu Ilije Protuđera, *Skrb hrvatskih književnika i jezikoslovaca nad hrvatskim jezikom od početka 16. do početka 20. stoljeća*).¹³ Prva ukoričena savjetodavna knjiga izlazi pod nazivom *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku* (autor Vatroslav Rožić) 1904. g. u Zemunu, a drugo izdanje izlazi u Zagrebu četiri godine kasnije, pod novim

¹⁰<http://katalog.hazu.hr/WebCGI.exe?Tip=traziJ&srchfield=7&searchdata=700%3A014280%20or%20701%3A014280%20or%20702%3A014280%20or%20600%3A014280&Exact=NotE&SelBase=1&NaslovSF=Zore,%20Luka> (pristup 27. 11. 2018.)

¹¹ <http://katalog.hazu.hr/web/start01.htm> (pristup 27. 11. 2018.)

¹² <http://www.matica.hr/kolo/296/povijesni-kronoloski-pregled-hrvatskih-jezicnih-savjetnika-od-pocetka-1904-do-2004-20260/> (pristup 27. 11. 2018.)

¹³ <https://hrcak.srce.hr/83549> (pristup 27. 11. 2018.)

imenom *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*. Posljednje, treće izdanje najopširnije je te je 1998. godine objavljen pretisak s pogovorom Marka Samardžije (Rišner 2006: 373).

Osim Maretića i Rožića treba spomenuti Nikolu Andrića i njegovu knjigu *Branitelj jezika hrvatskoga*, iz 1911. godine, a koja je također ponovno tiskana u Zagrebu 1997. Tomo Maretić pak 1924. godine objavljuje svoj *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Prema Stjepanu Babiću: „Knjiga je u svoje vrijeme imala jak utjecaj na hrvatski književni jezik pa iako je Maretić bio vukovac, do idolopoklonstva, ipak ima korisnih savjeta jer je u toj knjizi bio znatno liberalniji, držao načela da je bolje i pološa riječ nego nikakva.“¹⁴

Knjigu na razmeđu prvih dvaju razdoblja objavili su Petar Guberina i Kruno Krstić pod nazivom *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* u izdanju Matice hrvatske 1940. godine (Brodnjak 1991: VI). To je prva knjiga koja se značajnije bavi razlikama između srpskoga i hrvatskoga jezika. Guberinine i Krstićeve *Razlike* u svoje su vrijeme naišle na pozitivan odjek u Banovini Hrvatskoj, no nije nedostajalo napada iz Beograda te od hrvatskih vukovaca. Uspostavljanjem kvislinške NDH knjiga je dodatno marginalizirana, budući da su novi vlastodršci u planu imali vraćanje *korienskog* (etimološkog) pravopisa u hrvatski jezik (Brodnjak 1991: VI).

Razdoblje od 1940. do 1944. obilježeno je savjetima Hrvatskoga državnog ureda za jezik, koji su objavljivani u različitim novinskim izdanjima, a 1993. godine Marko Samardžija prikupio ih je te objavio u knjizi *Jezični purizam u NDH* (Rišner 2006: 379). Razdoblje završava 1944. godine, budući da je te godine objavljen zadnji savjet državnog ureda za jezik (Rišner 2006: 380).

Nakon Drugoga svjetskog rata društveno-političke prilike nisu dopuštale otvorenije pristupanje jeziku te se tako za početak trećeg razdoblja jezičnog savjetništva uzima 1964. godina i objavljivanje knjige Ljudevita Jonkea *Književni jezik u teoriji i praksi*. U to vrijeme hrvatski jezik promatra se još

¹⁴ <http://www.matica.hr/vijenac/158/jezicni-savjetnici-18487/> (pristup 27. 11. 2018.)

uvijek kao standardna zapadna varijanta *hrvatsko-srpskog*, tj. *srpsko-hrvatskog jezika*. Prije objavljivanja svoje knjige Jonke piše savjete u *Telegramu* u jezičnoj rubrici *Jezik današnji*, a na tome ga mjestu nasljeđuje Dalibor Brozović koji piše članke od 1965. do 1968. godine. U šezdesetim i sedamdesetim godinama kao jedan od autora članaka s jezičnim savjetima javlja se i Vladimir Anić te daje svoj doprinos kulturi biranog i preciznog izražavanja.

Jezične savjetnike u ovome razdoblju objavljuju također Matica hrvatska *Jezični savjetnik s gramatikom* (1971. ur. Slavko Pavešić), Radovan Vidović *Kako ne valja – kako valja pisati* (1969) i *Jezični savjeti* (1983) te Ivan Brabec *Sto jezičnih savjeta* (1982) (Rišner 2006: 381, 383). Kao kraj toga razdoblja uzima se 1990. godina budući da se te godine održavaju prvi višestranački izbori, a ubrzo će započeti i velikosrpska agresija na Hrvatsku, tj. Domovinski rat. Također, te godine izlazi i knjiga Stjepka Težaka *Hrvatski naš svagda(š)nji*.¹⁵

Četvrto razdoblje obilježava sagledavanje hrvatskog jezika kao jezika različitog od srpskog, tj. samostalnog jezika, a ne zapadne varijante srpsko-hrvatskog jezika. Iako se može očekivati da će promjenom društvene klime doći i do otvorenog zaokreta u promatranju odnosa hrvatskog i srpskog jezika, kao što je to, na primjer, učinila Matica hrvatska objavljivanjem *Promemorije o hrvatskom jeziku*¹⁶ u kojoj je jasno odijelila hrvatski i srpski jezik, u knjizi *Hrvatski naš svagda(š)nji* Stjepka Težaka iz 1990. ne piše se eksplicitno o odjeljivanju hrvatskoga od srpskoga, već se naglašava samosvojnost hrvatskog jezika, referirajući se na dugu tradiciju imenovanja jezika kao hrvatskog od *Zapisa popa Martinca* preko Marulićeve *Judite*, Pavla Štoosa i njegovog rada te kasnijih književnika: Šenoa, Kovačića, Matoša, Ujevića i drugih (Težak 1990: 5, 6). Težakovu knjigu tako možemo uzeti kao prijelomno izdanje kojim počinje četvrto razdoblje hrvatskoga jezičnog savjetništva, budući da su u prošleme

¹⁵ <http://www.matica.hr/vijenac/158/jezicni-savjetnici-18487/> (pristup 27. 11. 2018)

¹⁶ <http://ihj.hr/iz-povijesti/promemorija-o-hrvatskome-jeziku-matice-hrvatske/51/> (pristup 27. 11. 2018.)

jezikoslovci govorili o razlikama u hrvatskom i srpskom jeziku, no na razini *varijanata* (istočne i zapadne).

Iduće godine Brodnjak, kao autor *Razlikovnog rječnika srpskog i hrvatskog jezika*, u završnoj rečenici predgovora donosi ovakav sud: „(...) iskreno se nadam da će ova rječnička građa biti prilog argumentiranoj raspravi o tome u kakvu su međuodnosu srpski i hrvatski jezik, jesu li oni dva jezika ili dvije varijante ili čak, kako bi neki htjeli, jedan jedinstveni jezik s nešto dubleta koje ga, navodno, samo obogaćuju. Naravno, ako takve raspr(av)e još uopće imaju smisla“ (Brodnjak 1991: XII). Brodnjak tako otvara novo poglavlje u srpsko-hrvatskim jezičnim odnosima i promatra hrvatski i srpski kao dva jezika.

U nadolazećim godinama broj jezičnih savjetnika sve više raste te tako jezične savjetnike objavljuju: Franjo Tanocki, *Hrvatska riječ — jezični priručnik*, Osijek (1994) i (1995), Mile Mamić, *Jezični savjeti*, Zadar (1996) i (1997), *Govorimo hrvatski: jezični savjeti* (ur. Mihovil Dulčić), Hrvatski radio, Zagreb (1997), Ivan Zoričić, *Hrvatski u praksi*, Pula (1998), E. Barić i dr., *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb (1999)¹⁷ i drugi.

Stjepko Težak objavljuje četiri jezična savjetnika: *Hrvatski naš svagda(š)nji* (u 2. izdanja (1990) i (1991), *Hrvatski naš osebjuni* (1995), *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni* (1999) te *Hrvatski naš (ne)podobni* (2004).

Popis jezičnih savjetnika moguće je pronaći i na stranicama Zagrebačke slavističke škole.¹⁸ Prema podacima objavljenima na navedenoj internetskoj stranici od 1990. do 2014. godine izdano je 25 jezičnih savjetnika, dakle, malo više od jednog po godini.

Zaključno se u ovome poglavlju možemo upitati traje li četvrto razdoblje jezičnoga savjetništva još uvijek i danas, 2018. godine, ili se naziru neke nove

¹⁷ <http://ihj.hr/stranica/jezicni-savjeti/27/> (pristup 27. 11. 2018)

¹⁸ <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1795&naslov=vazniji-hrvatski-jezicni-savjetnici> (pristup 27. 11. 2018.)

tendencije, koje bi mogle označiti početak novoga razdoblja. Pod time se primarno misli na razvoj tehnologije i pojavljivanje jezičnih savjeta u različitim medijima: na radiju, televiziji i internetu.

1.5. Društveno-povijesni kontekst „trećeg razdoblja“

Završetkom Drugoga svjetskog rata i uspostavljanjem mira u Europi Hrvatska je postala dio Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), koja je proglašena 29. 11. 1945. na Ustavotvornoj skupštini u Beogradu. Novu državu, uz Hrvatsku, činilo je još pet republika: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija, Slovenija i Srbija te dvije autonomne pokrajine (Vojvodina te Kosovo i Metohija). Jezični program nove političke struje nije započeo uspostavljanjem nove države, već je i tijekom Drugoga svjetskoga rata, u partizanskom pokretu, raspravljano o položaju jezika i narodnosti.

U početnim godinama partizanskog pokreta u pismu koje Josip Broz šalje Izvršnom komitetu Komunističke internacionale u svibnju 1941. stoji: „Izdavačka djelatnost Partije bila je vrlo jaka. Partija je legalno i ilegalno izdala mnoga djela iz marksizma-lenjinizma. Između ostalog izdate su slijedeće važne stvari: Ustav Sovjetskog Saveza na tri jezika (srpskom, hrvatskom i slovenskom) (cit. prema Pranjković 2006: 29).

Budući da se u potonjem slučaju radilo o korespondenciji, značajniji stav o AVNOJ-skim jezičnim stavovima možemo pročitati u „Odluci o objavljivanju odluka i proglašenja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, njegovog Pretsjedništva i Nacionalnog komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku.“ U tom proglašenju od 15. siječnja 1944., a koji je objavljen u Službenom listu 14. veljače 1945. stoji: „Sve odluke i proglašenja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (...) imaju se objavljivati (...) na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku. Svi ovi jezici su ravnopravni na cijeloj teritoriji Jugoslavije“ (cit. prema Pranjković 2006: 30).

No, situacija se iz te deklarativno povoljne situacije za hrvatski jezik vrlo brzo mijenja te objavljivanje Belićeva *Pravopisa srpskohrvatskog jezika*¹⁹ „donosi naznake budućega pravopisno-jezičnoga hrvatsko-srpskoga približavanja“ (Pranjković 2006: 30), koje je nastavljeno tzv. Novosadskim dogovorom iz 1954. godine. Na novosadskom sastanku, koji je trajao od 8. do 10. prosinca 1954. dogovoreni su zajednički zaključci, među kojima valja izdvojiti tvrdnju da je „narodni jezik 'Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan (...) jezik' te je stoga 'i književni jezik, koji se razvio na njegovoj osnovi oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba, jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim“ (cit. prema Pranjković 2006: 31).

U daljnjim zaključcima Novosadskog dogovora stoji i da „u nazivu jezika treba isticati oba sastavna dijela (tj. hrvatski i srpski), da su pisma i izgovori ravnopravni, da je nužna izrada 'priručnog rječnika suvremenog srpskohrvatskog književnog jezika' da pitanje zajedničke terminologije 'zahtijeva neodložno rješenje', da zajednički jezik treba da ima i zajednički pravopis, da treba 'odlučno stati na put postavljanju umjetnih zapreka prirodnom i normalnom razvitku hrvatskosrpskog jezika', a posebno da treba 'spriječiti štetnu pojavu samovoljnog 'prevođenja' tekstova i poštovati originalne tekstove pisaca“ (Pranjković 2006: 31). Jezično ujedinjavanje bit će nastavljeno objavljivanjem zajedničkog pravopisa te započetim zajedničkim *hrvatskosrpskim* rječnikom koji je bio projekt Matice hrvatske i Matice srpske.

Izašla su samo dva sveska 1967. godine, koja obuhvaćaju početna slova od A do K, a rječnik je rađen na temeljima novosadskih zaključaka. Tijekom 1968. hrvatski su ga jezikoslovci i književnici izrazito negativno ocjenjivali, zbog čega je Matica hrvatska odustala od daljnjega izdavanja.²⁰

¹⁹ Prije Belićeva pravopisa, nakon rata, izašla su i dva izdanja Boranićeva pravopisa (1947) i (1951) koja su slijedila hrvatska rješenja u skladu s Broz-Boranićevom pravopisnom tradicijom, a Belićev je pravopis izašao 1952. godine (iako se na knjizi nalazi 1950)

²⁰ <http://ihjj.hr/iz-povijesti/rjecnik-hrvatskosrpskoga-knjizevnog-jezika-adok/58/> (pristup 13.11.2018.)

Daljnja društveno-politička previranja nastavljena su objavljivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967. te odbacivanjem Novosadskog dogovora 1971. godine (ibid. 37 – 41). Važan događaj čine i Ustavni amandmani iz 1972. budući da je „hrvatski književni jezik postao službeni naziv čak i na razini Savezne skupštine“ (ibid. 43). Osamdesete godine obilježene su borbom protiv nacionalizma u jeziku, posebno u obrazovanju i školskim udžbenicima (ibid. 45).

Odcjepljenjem Hrvatske od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije hrvatski je jezik dobio društveni okvir u kojem mu je priznata samosvojnost te je jezikoslovcima omogućeno slobodnije bavljenje jezikom.

2. Metodologija rada

Cilj je ovoga rada, analizirajući jezične savjetnike „trećeg razdoblja“, pokušati opisati utjecaj društvene i jezične politike na rad jezikoslovaca. Također, posebna će pozornost biti posvećena metodologiji i načinima na koje su hrvatski jezikoslovci u doba jezične unifikacije čuvali hrvatske jezične posebnosti.

U ovome radu analizu sam ograničio na „treće razdoblje“ jezičnog savjetništva, koje se odnosi na savjete i savjetnike objavljivane u Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskog rata, budući da to razdoblje može poslužiti kao primjer proučavanja implicitne jezične politike u nedemokratskim sustavima.

Rad će biti teorijske prirode, tj. analizirat ću metodologiju kojom su se jezikoslovci koristili pri koncipiranju svojih savjetnika te način na koji su obrazlagali svoja rješenja. Analizirat ću jezične savjetnike i jezične savjete Ljudevita Jonkea, Vladimira Anića, Dalibora Brozovića, Slavka Pavešića Radovana Vidovića te Ivana Brabeca. Knjige Ljudevita Jonkea, Slavka Pavešića, Radovana Vidovića i Ivana Brabeca odabrane su budući da

predstavljaju cjelovite jezične savjetnike²¹ objavljene u promatranome razdoblju te omogućuju detaljniji uvid u metodološka promišljanja i autorski pristup savjetima i jeziku. Brozovićev i Aničev savjetodavni rad nisu objavljeni u obliku samostalnih jezičnih savjetnika, već su objavljivani u časopisima, no budući da su njihovi savjeti kasnije sabrani i objavljeni u sklopu knjiga, odlučio sam ih uvrstiti kako bih proširio uvid u jezično savjetništvo toga razdoblja.

3. Jezični savjetnici od 1964. do 1990.

3.1. Ljudevit Jonke: *Književni jezik u teoriji i praksi*

Književni jezik u teoriji i praksi predstavlja svojevrsnu prekretnicu u pristupanju hrvatskome standardnom jeziku. Nasuprot dotadašnjoj krilatici „Piši onako kako narod govori!“ Jonke se odlučuje za novu maksimu – „Piši onako kako dobri pisci pišu!“ On u *Književnom jeziku u teoriji i praksi* želi opisati probleme koji postoje u jezičnoj zajednici te ponuditi govornicima sigurno i kvalitetno rješenje tih problema.

Jonke objašnjava zašto je odlučio objaviti knjigu: „Radi se zapravo o proširivanju pismenosti i o jačanju pouzdanog jezičnog osjećanja današnjeg čovjeka i pisca. Današnji čovjek nerado čita i nerado uči gramatiku i pravopis koji su puni paragrafa i propisa, a ni današnja škola ne poklanja dovoljno pozornosti produbljivanju jezičnog znanja. Ali današnji čovjek veoma rado sluša o jeziku i o jezičnim problemima ako su oni popraćeni tumačenjem, (...) dubljim ulaženjem u jezična pitanja nego što omogućuju nužno šturi paragrafi gramatike i pravopisa“ (Jonke 1964: 5).

Jonkeova argumentacija i danas, nakon 54 godine, djeluje vrlo uvjerljivo te pruža premisu koju autori suvremenih jezičnih savjetnika mogu slijediti.

Pri tome Jonke nikako nije preskriptivist u površnom smislu. On piše što u jeziku prolazi, a što ne, no za svaku svoju tvrdnju nastoji dati povijesni uvid te

²¹ Jonkeova knjiga nije jezični savjetnik u užem smislu, no zbog odabira građe i pristupa može se promatrati i kao jezični savjetnik.

detaljno lingvističko objašnjenje prihvatljivosti ili neprihvatljivosti nekoga izraza, riječi ili rečenične konstrukcije.

U *Književnom jeziku u teoriji i praksi* nalaze se autorovi odabrani članci i rasprave objavljeni u različitim časopisima i znanstvenim publikacijama, a dio čine i članci koje je Jonke pisao u rubrici *Jezik današnji* u tjedniku *Telegram* od 22. 9. 1961. do 27. 8. 1965. (Brozović 2016: 87).

Knjiga je koncipirana u dva dijela – u prvome dijelu Jonke opisuje stanje u standardnome jeziku svoga vremena. Drugi dio knjige posvećen je povijesnom pregledu književnog jezika u 19. stoljeću te Jonke opisuje neke od osnovnih problema hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću: sporove pri odabiru govora za zajednički književni jezik Hrvata, red riječi u hrvatskosrpskom jeziku sa sintaktičkog i stilističkog gledišta, daje uvid u rad Adolfa Vebera Tkalčevića, piše o češkim jezičnim elementima u hrvatskosrpskom književnom jeziku te se dotiče reda riječi sa sintaktičkog i stilističkog gledišta (Jonke 1964: Sadržaj).

Metodologija kojom je sastavljen *Književni jezik u teoriji i praksi* zapravo je vrlo pregledna te je Jonke koncipirao sadržaj i raspored članaka, tj. savjeta, prema pojedinim granama jezikoslovlja. Tako „Osobitosti književnog jezika“ odgovaraju standardologiji, „O akcenatskom sistemu književnog jezika“ akcentologiji, „O pojedinim glasovima“ fonologiji, „Neki morfološki problemi“ morfologiji, „O pojedinim riječima i njihovom izboru“ leksikologiji, „Pravopisni i sintaktički problemi“ odnosu pravopisa i sintakse, a „O sintaksi glagola, o rečenicama i zarezima“ pripadaju sintaksi.

U prvome poglavlju autor opisuje temeljne odrednice književnoga (u današnjoj terminologiji standardnoga) jezika, izlaže svoje stajalište o dvjema varijantama (ekavskoj i ijekavskoj) te ponovno spominje pojam elastične stabilnosti koji je u hrvatsku standardologiju prvi put uveo u prvom broju časopisa *Jezik* 1952. godine (Jonke 1974, cit. prema Samardžija (prir.) 1999: 112). U uvodnome dijelu, rekao bih, jedna od važnijih ideja koje Jonke iznosi upravo je ona o postojanju dviju varijanata *hrvatskosrpskog* jezika – zapadne

(ijekavske) i istočne (ekavske). U svjetlu tendencija izjednačavanja hrvatskog i srpskog jezika Jonke je svojom tezom o dvjema varijantama zagovarao samostojnost i ravnopravnost i hrvatske i srpske varijante.

Zanimljivo je da iako piše i članke s naslovima poput „Novi pravopis jača bratstvo i jedinstvo naših naroda“, u Jonkeovu jeziku vrlo je teško pronaći elemente koje bi suvremeni govornici hrvatskoga jezika proglasili nepoželjnima ili srbizmima. Doduše, Jonke dosljedno slijedi „Novosadski pravopis“ pri upotrebi termina „tačka“ te će ponegdje i iskoristiti riječ koju ne smatramo dijelom hrvatskoga jezika, npr. *vještačke* (Jonke 1964: 24), no i tu je riječ upotrijebio kao kontaktni sinonim uz hrvatsku inačicu *umjetne*. „Osnovna je misao tih Zaključaka da treba uklanjati umjetne, vještačke razlike između hrvatskog i srpskog pravopisa i književnog jezika.“ (Jonke 1964: 24). Dakle, s obzirom na autorove stavove i jasno čuvanje razgraničenja hrvatske i srpske varijante, moguće je pretpostaviti da je Jonke ponegdje i ubacio *istočni* izraz kako bi se lakše obranio od potencijalnih unitarističkih nasrtaja.

U konkretnim jezičnim savjetima Jonke vrlo detaljno opisuje i obrazlaže svoju poziciju, potkrepljujući svoj stav povijesnim i lingvističkim argumentima te nesigurni govornik može pronaći pouzdano objašnjenje svoje dileme. Stručna terminologija najčešće je upotrijebljena tako da prosječni čitatelj ne bi trebao imati većih problema s razumijevanjem. Autor iscrpno objašnjava pojmove koje bi govornici sa srednjoškolskom svjedodžbom trebali poznavati pa tako npr. u članku „Treba upoznati narav naših akcenata“ Jonke objašnjava pojam proklitike: „Proklitike ili prislonjenice jesu takve riječi koje se zajedno izgovaraju s riječima koje dolaze iza njih. To su najčešće prijedlozi (u, na, do, od, iz, kod, prema, ispod, i dr.), neki veznici (i, a, da, ni) i negacija ne“ (Jonke 1964: 35).

Povijesno opisivanje jezične pojave vidljivo je na primjeru članka „Samoglasnik blagozvučnosti“ u kojemu Jonke obrađuje glasovnu promjenu *nepostojani a*. Tako on objašnjava: „U starom hrvatskom ili srpskom jeziku na

mjestu toga današnjeg *a* nalazio se poluglas, zapravo polusamoglasnik. U starohrvatskosrpskom, kao i u staroslavenskom jeziku (...) bilo je više samoglasnika nego što ih ima danas. Danas su samoglasnici samo *i, e, a, o, u* i djelomično *r* (*srp*), a u starijem jeziku bilo je trinaest samoglasnika koji su se u toku vremena sveli na današnjih šest“ (Jonke 1964: 44). Jonke u članku dalje nastavlja povijesni razvoj *nepostojanog a* i daje primjere u kojima se on pojavljuje: *sa sestrom, sa šeširom, sa ženom, sa dva čovjeka*, a daje i primjere u kojima nije potrebno dodavati *a*: *sa učenicom, sa istinom, sa opomenom, ka unuku* i sl. (Jonke 1964: 46).

Budući da dio knjige čine i članci koje je Jonke pisao za tjednik *Telegram*, u njima često odgovara i na pisma koja mu šalju znatiželjni ili revoltirani čitatelji. Tako, na primjer, u članku „Takozvani slavenski genitiv“ čitatelj prigovara zbog konstrukcije „nisam čuo vašeg odgovora“, a Jonke potaknut čitateljevim prigovorom prikazuje povijesnu uporabu slavenskoga genitiva te ju povezuje s uporabom svoga vremena.

U tome članku svjedočimo i provedbi Jonkeova načela „Piši kao što dobri pisci pišu“ budući da na primjeru iz Kaštelanove pjesme *Ja ne znam gdje lutam* pokazuje kako se u jednoj rečenici mogu upotrijebiti i akuzativ bližeg objekta i slavenski genitiv: „ne poznajem smjera i ne tražim luku“ (Jonke 1964: 126).

Neki od članaka u kojima Jonke također odgovara na pisma čitatelja su: „Nekoliko kratkih odgovora“ (119), „Šablonska ocjena nije pouzdana“ (69), „Informativnost i normativnost“ (79), „Jubilej i jubilarac“ (80), „Žitarica ili žito“ (91), „Postupati, zastupati...“ (97) te „Takozvani slavenski genitiv“ (125).

Jonke se nerijetko obazire i na jezične pogreške na koje nailazi u svakodnevnome životu – u novinama, na televiziji ili radiju na natpisima prodavaonica i trgovina: „Nije zamršeno, pa ipak“ (50), „Zašto tako nemarno u kulturnoj ediciji“ (51), „Suglasnik l kadšto prelazi u o“ (52), „Jezik nije matematika“ (70), „Nije sasvim jednostavno“ (71), „Ugroženo je i pravo

značenje“ (72), „Pojavljaju se i grube pogreške“ (117), „Zbrka s povratnim glagolima“ (120) te „Pripazite na brojeve“ (122).

Važan je Jonkeov metodološki postupak i pozivanje na književnike i njihova djela: „Ne smijemo zanemariti ni zvukovne elemente“ (31, Matoš i Tin Ujević), „Prehrana, ishrana,...“ (93, Šenoa), „Razočaranje ili razočarenje?“ (96 Nehajev, Matoš, Đalski, Leskovar, Cesarec, Ujević), „Poremećaji rečeničnog ritma“ (113, Krleža, Nazor, Kranjčević), „Takozvani slavenski genitiv“ (126, Kaštelan), „Čuvajmo se sintaktičkih poremećaja“ (128, Cesarić), „Nekoliko riječi i o prvom maju“ (130, Preradović, Franičević), „Nemojmo zamjenjivati značenja riječi“ (131, Krleža), „Sintaktičke pogreške u vezi s glagolom 'trebati'“ (138, Ivan Mažuranić), „Ne treba izbjegavati dvostruke negacije“ (142, Cesarić, Kaštelan, Begović), „Oženiti se, udati se, vjenčati se“ (148, Matoš) i „Funkcionalnost aorista i imperfekta“ (152, Kombol, Krklec, Andrić).

Jonke se dotiče i problema „dviiju varijanata“ te zagovara samostalnost i samosvojnost hrvatskoga jezika. Tako u članku „Otkuda dvije varijante?“ piše: „treba shvatiti da su se obadvije varijante organski razvile i da imaju karakter usvojenog književnog jezičnog izraza“ (Jonke 1964: 18). Također napominje da je svaka varijanta ponajprije namijenjena upotrebi na svome području te da „svaka strana ima potpuno pravo na svoju varijantu“ (Jonke 1964: 18).

Sve u svemu, Jonke u *Književnom jeziku* obrađuje teme pomoću kojih želi proširiti pismenost i ojačati jezični osjećaj govornika. Pri prezentaciji svojih savjeta često daje povijesnu pozadinu razvitka jezične pojave te vrlo detaljna znanstvena objašnjenja. On polazi od jezičnih primjera te iz njih izvodi svoja teorijska promišljanja, a svojim radom čuva i distinkciju između hrvatskoga i srpskoga jezika. No, zbog društveno-političkih okolnosti morao je zagovarati samosvojnost *varijanata*, a ne jezika.

3.2. Dalibor Brozović: *Jezik današnji 1965-1968.*

Nakon Ljudevita Jonkea mjesto urednika rubrike *Jezik današnji* u tjedniku *Telegram* preuzeo je jezikoslovac Dalibor Brozović. Brozović je za članke za rubriku *Jezik današnji* pisao od 3. 9. 1965. do 20. 12. 1968. godine, kada je objavljen posljednji članak, tj. negativni prikaz knjige Viktora Novaka *Vuk i Hrvati* (Brozović 2016: 11). Brozovićevi članci često i prelaze okvir jezičnog savjetništva, budući da je i sama rubrika zamišljena kao mjesto na kojem će se pisati i raspravljati o različitim jezičnim temama. Tako Brozović objašnjava u svome prvome članku „O ovoj rubrici i njezinu uredniku“ kako je izgledao rad Ljudevita Jonkea u rubrici: „'Jezik današnji' pisan je za svakoga čitaoca 'Telegrama'. To znači da nisu birane usko specijalne lingvističke teme, kojima je mjesto u znanstvenim časopisima i koje bi mogle odbiti čitaoce, nego da su obrađivani oni problemi za koje su svi zainteresirani, bilo da se radi o najčešćim pravopisnim i gramatičkim pogreškama, ili da je riječ o pitanjima iz jezične opće naobrazbe (...) Rubrika je bila pisana za svakoga ne samo time što su njezine teme svakomu potrebne nego i time što su teme obrađivane na pristupačan, lak i privlačan način“ (Brozović 2016: 89).

U samim člancima posebno je zanimljivo obratiti pozornost na koji način Brozović balansira između unificiranja *hrvatskosrpskog* jezika, davanja autonomije varijantama te na koji način rješava dvojbe oko pravilne upotrebe leksema u *hrvatskosrpskom* jeziku, tj. u zapadnoj ili istočnoj varijanti. Tako on piše: „Ima još jedna bitna značajka jezične rubrike u 'Telegramu'. Hrvatskosrpski književni ili standardni jezik ima dvije varijante, koje najčešće nazivamo istočnom i zapadnom (...). U rubrici 'Jezik današnji' provedeno je naprotiv načelo da je za hrvatskosrpski standardni jezik dobro i pravilno sve što je ispravno u jednoj ili drugoj varijanti. Time se osigurava ravnopravnost, demokratičnost i sloboda upotrebe materinskog jezika u onakvu normiranom obliku na kakav je ovaj ili onaj narod navikao“ (Brozović 2016: 89, 90).

Ljudevit Jonke i Dalibor Brozović pokušali su opravdati upotrebu distinkcije između srpskog i hrvatskog jezika varijantama, budući da u to vrijeme vladajuća jezična politika nije dopuštala promatrati hrvatski i srpski jezik kao dva jezika.

U svojim člancima Brozović uglavnom nastavlja Jonkeov jezični rad te na jednostavan i pristupačan, no stručan, način pokušava podučiti čitatelja u pitanjima jezične kulture. U tom kontekstu valja svratiti pozornost na Brozovićev članak „Lingvisti su jezični savjetnici“ (Brozović 2016: 181– 183). Posebno je zanimljiv Brozovićev navod: „I kada pišu gramatičke, pravopisne i rječničke priručnike, lingvisti su samo *savjetnici* [istaknuo J. K.]. Oni samo *popisuju* i *opisuju*, a nakon toga objašnjavaju i savjetuju, ali ne i *propisuju* (Brozović 2016: 182). Svoj stav Brozović ponavlja i u članku „Lingvisti i društvo, standardni jezik i varijante“: „Prošli smo se tjedan složili da u standardnom jeziku lingvisti imaju samo savjetodavna prava i dužnosti, tj. da lingvisti moraju društvu pružati rješenja koja su najbolja po mjerilima samoga standardnog jezika i njegovih funkcija“ (Brozović 2016: 184).

Ovakav stav je, doista, vrlo poželjan, no s jedne strane i pomalo paradoksalan. Standardni jezik nije neka vrsta organskog, idealnog sustava, koji sam regulira ispravne i neispravne pojave unutar sebe. Standardni je jezik, kao što i sam Brozović definira: „autonoman vid jezika, uvijek *normiran* [istaknuo J. K.] i funkcionalno polivalentan koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija, uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom“ (cit. prema Brozović 2016: 21).

Naravno da svaka norma nije jednaka te da su određene jezične zakonitosti ograničene samim jezičnim sustavom i podliježu imanentnoj gramatici svakoga govornika. No, neke norme, poput pravopisne ili djelomično naglasne (Brozović 2016: 382), koja je u suvremenoj hrvatskoj lingvističkoj situaciji definirana, no često rijetko ili nedosljedno primjenjivana, dio su standardnoga jezika koje propisuju jezikoslovci.

Stav da lingvisti ne mogu „prema kriterijima izvan standardnog jezika propisivati za nj oblike kojih u njemu nema“ (Brozović 2016: 182, 183) na prvi je pogled logičan i u skladu s poželjnom jezičnom praksom, no dubljim razmišljanjem o takvome stavu uviđamo zapravo njegovu paradoksalnost.

Najbolje je tu tvrdnju provjeriti na Brozovićevim člancima, počevši od članka „Gdje je norma sve što postoji, norme i nema“. Dio standardnoga jezika određen je njegovom organskom osnovicom, a dio propisuju jezikoslovci, oslanjajući se na jezičnu tradiciju pojedinoga jezika, vlastiti jezični osjećaj te proširenost određene jezične pojave u govornoj zajednici. Tako u jeziku kao sustavu može proći i *brzjav* i *telegram* za „pismeni tekst koji se prenosi na daljinu telegrafom“²², no zbog raširenosti u upotrebi i naganjanja hrvatskih jezikoslovaca domaćim rječima, *brzjav* će biti preporučeni leksem. No, prihvaćanje domaće riječi umnogome ovisi i o mnogo drugih čimbenika.

Budući da je ova knjiga nastala kao dokument jednoga vremena, njezin urednik Krešimir Mićanović odlučio je Brozovićeve članke poredati kronološki te oni nisu grupirani po temi ili lingvističkoj grani koju obrađuju. Brozović svakome jezičnom problemu pristupa s autoritetom jezičnog stručnjaka, no ne daje temeljita i iscrpna objašnjenja poput Jonkea. On polazi od teorije, to jest u primjerima jezične upotrebe nalazi potvrde za svoja teorijska promišljanja.

Brozović nastavlja Jonkeovu praksu te odgovara na upite ili primjedbe Telegramovih čitatelja, na primjer u člancima: „Briga javnosti za pravilnost, ljepotu i čistoću jezika“, „Jezični epilog svjetskog nogometnog prvenstva“, „Riječ, dvije o dopisima čitalaca“, „O teoriji i normi“, „Pozdrav ispred gimnazije“, „Pisati ili ne pisati?“, „Sudac x kadija – sudija?“, „Filologija i lingvistika“, „Čajetina, Čehotina, Čekotina...“ i „O okolici, okolini, grisinima i još ponečemu“. Također se osvrće na loš jezik u javnosti i javnim glasilima u člancima: „Gorki proizvodi tvornice Kraš“, „Rugobe naše kozmetike“ te „Sastanak dvije pogreške“.

²² <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup 27. 11. 2018.)

Analizom Brozovićeve jezičnih savjeta objavljivanih u *Telegramu*, možemo zaključiti da je Brozović uglavnom nastavio Jonkeovu savjetodavnu i jezikoslovnu praksu, pogotovo u očuvanju samosvojnosti i samostalnosti hrvatske *varijante*, odnosno hrvatskoga jezika. Jonke i Brozović dotiču se sličnih tema pa tako obojica pišu o fonemima č i ć „Kako da izgovaramo i kada treba da pišemo č i ć“ (Jonke) te „Nije meko Ć tvrd orah“, „utvrđivanje i otvrđavanje glasa Ć“, „Dalje od srednjega Ć“ (Brozović), kao i o naglasnoj problematici „Akcentatska problematika hrvatskosrpskoga književnog jezika danas“ (Jonke) te „Ne samo živ nego i funkcionalan“ (Brozović). Osim toga, osvrću se na pisanje zareza „Zarez u složenim rečenicama“ (Jonke) te „Lako se porezati na zarezu“ ili „Završna riječ o zarezima“ (Brozović)“ kao i neprilike s brojevima „Pripazite na brojeve!“ (Jonke) i „Uz brojeve druga pravila“ (Brozović). Također odgovaraju na upite čitatelja i, kao što je već navedeno, zastupaju samostalnost hrvatske *varijante*. Za kraj valja napomenuti da pri davanju savjeta i teorijskom obrazlaganju jezičnih odabira Brozović ipak nije iscrpan i temeljit kao Jonke.

3.4. *Jezični savjetnik s gramatikom*, ur. Slavko Pavešić

Jezični savjetnik s gramatikom u izdanju Matice hrvatske, a izrađen u Institutu za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, izašao je u Zagrebu 1971. godine. Glavni urednik bio je Slavko Pavešić, a u izradi savjetnika sudjelovali su i Vida Barac-Grum, Dragica Malić, Slavko Pavešić i Zlatko Vince.

Prvo na što treba svratiti pozornost u ovome jezičnom savjetniku je predgovor, koji je napisao Slavko Pavešić. U predgovoru glavni urednik najprije izlaže građu koja je korištena za pisanje jezičnoga savjetnika te ističe da je savjetnik „namijenjen u prvom redu onima koji pišu u tim [zapadnim] krajevima ili za publiku u tim krajevima“ (Pavešić 1971:8). Autor predgovora također priznaje da pri rješavanju jezičnih pitanja i nedoumica nerijetko dolazi do

nesuglasica zbog različitih lingvističkih pogleda te stoga izlaže razmišljanja i nazore kojima su se autori rukovodili pri koncipiranju jezičnoga savjetnika.

Svoja stajališta prema kojima su oblikovali savjetnik autori iznose u predgovoru te su njihovi jezikoslovni pogledi podijeljeni na iduća pitanja i područja: pitanje jedinstva hrvatskog ili srpskog književnog jezika i jedinstvene norme u književnom jeziku, tuđice, dijalekatske i pokrajinske riječi, arhaizmi i zastarjele riječi, kovanice (novotvorine) te etnici i ktetici.

Pitanju jedinstva hrvatskog ili srpskog književnog jezika i jedinstvene norme u književnom jeziku posvećen je veći dio predgovora, budući da je to pitanje bilo vrlo aktualno krajem 1960-ih i početkom 1970-ih. Pavešić u ovome dijelu ispisuje kratak povijesni razvitak književnoga jezika u zapadnim i istočnim krajevima. Budući da je u to vrijeme raspravljanje o samosvojnosti hrvatskog i srpskog jezika uglavnom vodilo osudi političkog režima, odnosno partije, Pavešić i autori su, pretpostavljam, kako ne bi imali problema s objavljivanjem savjetnika, pokušali zastupati tezu o jednome jeziku (hrvatskom ili srpskom), no zatražili su samosvojnost dviju varijanti (zapadne i istočne), kao što je to napravio i Jonke u svom *Književnom jeziku u teoriji i praksi*. Pavešić u idućem odlomku, koji može biti čitan kao i da se odnosi na prošlost, no i na ondašnje (1970-e godine) vrijeme, piše o dvama književnim jezicima: „Budući da su se ta dva književna jezika – hrvatski i srpski – razvijala uglavnom nezavisno jedan od drugoga (...) među njima postoje neke razlike u fonetici, akcentu, morfologiji, tvorbi riječi sintaksi i rječniku“ (Pavešić 1971: 10).

Pavešić zatim konkretizira razlike te ističe: razliku u izgovoru refleksa starog glasa „jata“, razlike u upotrebi riječi, „pozajmljivanje riječi iz različitih izvora ili preko različitih posrednika“, ili „iz istog izvora, a na različit način“ ili upotrebu drugačijeg prefiksa ili sufiksa u svakoj varijanti te akcenatske razlike: „čitāmo – čitāmo, rādovi – rádovi, mène – mène“ (Pavešić 1971:11).

U kontekstu razmatranja samosvojnosti hrvatskoga jezika u razdoblju 1945. – 1990. treba izdvojiti idući citat: „Varijante, dakle, postoje kao rezultat

historijskog razvitka i svaka je od njih (...) sredstvo historijski nastale zajednice koja se njom služi, koja njom misli, govori, izražava se i duhovno živi, svaka je od njih dio nacionalne kulture. Zbog nerazumijevanja odnosa između varijacija (...) bilo je u historiji naše kulture (i politike) više pokušaja da se jedna varijanta ukine, a druga da se nametne kao jedina. Svi su ti pokušaji propali (...)“ (Pavešić 1971: 11). I za vrijeme SFRJ bilo je moguće pisati o hrvatskome jeziku i čuvati njegovu posebnost, no autori su se morali služiti određenim ogradama te čuvati posebnost i samostalnost *varijante*, a ne *jezika*.

Pavešić, dalje, opisuje povijesni slijed pokušaja ujedinjavanja jezika, počevši od tzv. Bečkog dogovora iz 1850. do odaziva „manje grupe hrvatskih pisaca i javnih radnika“ nakon Prvog svjetskog rata na prijedlog Jovana Skerlića da Hrvati i Srbi uzmu latinicu i ekavski izgovor kao podloge za novi zajednički jezik. Novi pokušaj umjetnog spajanja jezika započet je nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature nametanjem beogradske varijante „kao jedine pravilne i zajedničke“ (Pavešić (1971: 12).

Najrecentniji događaj na koji Pavešić reagira sastanak je u Novom Sadu 1954. godine te napada Prvu točku Novosadskog dogovora: „Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik. Stoga je i književni jezik koji se razvio na njegovoj osnovi oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba, jedinstven sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim“ (cit. prema Pavešić 1971: 13). Pavešić na to odgovara da su takvi zaključci omogućili da se ponovno pokuša progurati beogradsku varijantu književnog jezika kao dominantnu te ju nametnuti kao „jedinu formu književnog jezika na cijelom području hrvatskog ili srpskog jezika“ (Pavešić 1971: 14).

Savjetnik je koncipiran tako da su problematične riječi, nastavci ili izrazi poredani abecednim redom, što olakšava čitatelju snalaženje, no informativnost je zbog toga ponegdje manjeg obujma. Budući da su autori uključili velik broj jezičnih nedoumica, to im je onemogućilo da daju detaljna objašnjenja o pravilnosti ili preporučljivosti svake riječi ili izraza. Dvojbu pripada li neki

leksem hrvatskom ili srpskom jeziku, tj. istočnoj ili zapadnoj varijanti, autori ovoga jezičnog savjetnika uglavnom su rješavali konstrukcijama: „upotrebljava se u jeziku istočnih krajeva: u zapadnim se uzimaju naše riječi“ ili „običnije u istočnim krajevima, u zapadnim je:“.

Autori su riječi govornicama zapadne varijante preporučali i na iduće načine:

„*vanredan* običnije u istočnim krajevima nego u zapadnim. Ide u knjiž. jezik pored *izvanredan*, koji je običniji u zapadnim krajevima“ (Pavešić 1971: 306) ili

„*tjedan* stara je naša riječ u živoj upotrebi u narodnim govorima i u knjiž. jeziku u zapadnim krajevima. Nema razloga zamjenjivati tu riječ riječima *sedmica*, *nedjelja*, pogotovu što je njeno značenje točnije određeno nego njihovo“ (Pavešić: 1971: 285) ili

„*tjesnogrud* običnije u istočnim krajevima, a *tjesnogrudan* u zapadnim krajevima. Usp. *širokogrud* (ibid. 285).

Ponekad riječi koje bismo danas smatrali srbizmima autori ne ističu posebno nego samo kažu „kako je običnije“, tako npr. *šimpanza*, *šimpanzo* zool. običnije je: *čimpanza* (ibid. 274). „*Tačka* načinjeno u 19. st. od ruskog *точка* zamjenom ruskog *o* našim *a* (...) sasvim se uobičajila u istočnim krajevima; u zapadnim je običnije: *točka*.“ „*Kafa* govori se u istočnim krajevima, a *kava* u zapadnim“ (Pavešić 1971:114).

No, kako ovo nije rječnik razlika dviju varijanata, tj. hrvatskog i srpskog jezika, treba spomenuti da su autori uključili i velik broj pokrajinskih riječi ili riječi koje su označili s barb. (barbarizam). Tako, na primjer, kao barbarizme navode: *gigerl* (njem.) barb., bolje je *kicoš*, *fićfirić*, *hozentregeri* (njem.) barb., pokr., treba: *poramenice*, *naramenice*, *hlačnjaci*, *šefla* (njem.) barb., naše su riječi: *zaimača*, *kutlača*, *sipača*, *šinter* (njem.) barb., knjiž je: *živoder*, *strvoder*, *badecimer* (njem.) barb., naša je riječ: *kupaonica*.

Savjetnik sadrži i velik broj riječi obilježenih kao pokrajinske: *obuvatiti* pokr., knjiž. je: *obuhvatiti, obuzročiti* pokr., bolje je: *potvoriti, okriviti, obreći* pokr., knjiž. je: *obećati, prasećina* pokr., knjiž. je: *prasetina, satrati* pokr., knjiž. je: *satrti, srab* pokr., knjiž. je: *svrab, vajda* pokr. *mjesto: fajda* (tur); bolje je: *dobitak, probitak, korist, bratanić* pokr., bolje je: *bratić, četinjar* pokr., bolje je: *četinar, čakulati* (tal.) pokr., knjiž. je: *brbljati, čavrljati, čakaskati, (...), čar* (tur.) pokr., knjiž. je: *zarada, dobitak, dobit, korist, daidža* (tur.) pokr., knjiž. je: *ujak, glođati* (pokr.) ne valja; treba: *glodati, halaliti* (tur.) pokr., knjiž. je: *oprostiti, pokloniti, hasnovit* (madž.) pokr., knjiž. je: *koristan*.

Zanimljivo je da autori savjetnika njemačke posuđenice pretežito označavaju oznakom barb. i smatraju ih barbarizmima²³ (tj. treba ih dosljedno izbjegavati te njihova upotreba svjedoči o jezičnoj nekulturi govornika koji ih upotrebljava), dok se posuđenice iz turskog, mađarskog i talijanskog jezika uglavnom označuju kao pokrajinske, tj., također nisu poželjne i prihvatljive u književnome (tj. standardnom) jeziku, no na „nižem“ su stupnju neprihvatljivosti.

Analizirani *Jezični savjetnik s gramatikom* predstavlja važno poglavlje u razvitku hrvatskoga jezičnog savjetništva. Uredništvo ovoga savjetnika u predgovoru nastavlja s inzistiranjem na očuvanju samostalnosti hrvatske *varijante* te donosi praktičan priručnik koji će govornici moći upotrebljavati. Budući da je savjetnik organiziran poput rječnika (abecedno se navode problematične riječi i izrazi, a u objašnjenju se predlažu bolje i pravilnije), informativnost je smanjena, no zato korisnici mogu brže i jednostavnije pronaći rješenje za svoju nedoumicu. Valja napomenuti da se zbog toga (rječničkog rasporeda) veća pažnja pridaje leksičkim odabirima.

²³ O problematičnosti pojma barbarizam u Pranjković 2010: 108.

3.3 Vladimir Anić: *Naličje kalupa*

U knjizi *Naličje kalupa*, koju je priredio Ivan Marković, nalaze se sabrani spisi Vladimira Anića. Knjiga je izašla 2009. godine u izdavačkoj kući Disput i objedinjuje radove koje je Vladimir Anić objavljivao u *Zadarskoj reviji*, *Oku*, *Zadarskoj smotri*, *Jeziku*, *Republici* te drugim filološkim časopisima ili pak u zbornicima sa skupova. Posebna pozornost bit će posvećena člancima koje je Anić objavljivao u zagrebačkom časopisu za umjetnost i kulturu *15 dana* (Anić 2009: 34). U rubrici *Razgovori o jeziku*, Anić piše nakon Babića, Pranjića i Silića te je članke objavljivao 1965. – 1977. s pauzom od 1967. do kraja 1969. godine. U toj rubrici Anić je primarno fokusiran na razvijanje jezične kulture čitatelja te svojim stilom i pristupom temi odudara od uzusa koji se očekuje pri pisanju i oblikovanju jezičnih savjeta.

U svojim člancima Anić se dotaknuo mnogih jezikoslovnih tema te je često pristupao jeziku na ponešto drukčiji način od očekivanoga. Sukus Anićevih članaka u časopisu *15 dana* mogao bi se opisati kao pokušaj da se čitatelja pouči o važnosti učenja jezika i o razvijanju vlastite jezične kulture. Anić ne preporučuje bolje oblike, savjetuje kako „treba“ ili „ne treba“, već upozorava čitatelje na stilsku i pragmatičku upotrebu riječi. Također na popularan način iznosi psiholingvističku problematiku u članku „Ne dižem teže od olovke“ (1972) bez pretjeranoga kašnjenja za svjetskim trendovima, budući da se prvi značajniji zamah psiholingvistike dogodio sredinom 1960-ih godina.

Tematiku Anićevih članaka moguće je (okvirno) podijeliti na iduća područja: dijalekt, jezična kultura, jezik u upotrebi, jezično savjetništvo i jezična politika.

Anić o dijalektu piše u člancima „Jezična istina i simulacija“, „'Kaj' Pube i 'kaj' Labudanke“, „Dijalekti strašila za čistunce“ te „Iz sintakse *Našega maloga mista*“. Glavna ideja koja se ocrta u tim člancima je svijest o dijalektalnom bogatstvu *hrvatskosrpskog* jezika te Anić oprezno poziva na važnost

vrednovanja dijalekata: „čini mi se nužnim da se danas [novim generacijama] pruži veće poznavanje dijalekta“ (Anić 2009: 561).

Većina članaka napisanih za časopis *15 dana* povezana je s jezičnom kulturom, no izdvojiti ću članke „Površnost u mišljenju – površnost u pisanju“, „Navodimo, navedeno provodimo“, „Charles, sjećaš li se?“, „Navike s malo gramatike“, „Lektorski otpad“, „Riječ kao tane“ i „Uz muzikalno u jeziku“.

U članku „Površnost u mišljenju – površnost u pisanju“ Anić ponovno inzistira na obogaćivanju jezične kulture, tj. učenju jezika kako bi se izbjegle netočnosti i stilske pogreške na primjeru riječi *spomenik* i *tradicija*. U članku „Navodimo, navedeno provodimo“ Anić ističe potrebu za poznavanjem stila te identificira da česta ili nesigurna upotreba navodnika „oslikava nepovjerenje u riječ i sumnju u vlastiti jezični fond“ (ibid. 588).

U članku „Charles, sjećaš li se?“ Anić brani pravo novinara na raznolikost u jezičnom izražavanju i ulazi u tumačenje odabira riječi i konstrukcija, a u članku „Navike s malo gramatike“ piše o različitom imenovanju poznatih i povijesnih osoba te načelno zagovara samosvojnost u pisanju imena (ovaj članak zanimljiv je i s gledišta jezičnog planiranja, odnosno jezične politike).

U članku „Lektorski otpad“ Anić se osvrće na probleme s kojima se suočavaju lektori te na nekoliko primjera upozorava da u lektorskim intervencijama treba biti vrlo pažljiv pri odabiru sinonima i zamjenjivanju riječi.

U članku „Riječ kao tane“ Anić „naš jezik“ opisuje „slabo normiranim“ (ibid. 617) (problem, prema Aniću, predstavlja činjenica da u vrijeme pisanja članka (1971) nije bilo ni moderne gramatike ni rječnika) te piše o težini jezičnih pogrešaka. Zatim zamjećuje da prosječni jezični govornik najviše reagira na tri stvari u jeziku „a) na pisanje vlastitih imena po pravopisu na koji on nije naučio, b) na drugačiji akcenat ili etnik svoga rodnog mjesta i c) na riječ“ (ibid. 618). U osjetljivosti na riječ jest najvažnije je li „upotrijebljena hrvatska [podcrtao J. K.] ili strana riječ“ (ibid. 618).

Pozornost treba svratiti i na članak „Uz muzikalno u jeziku“ jer Anić piše o potrebi da se glazbena djela prilagode „našem“ jeziku, budući da se ubacivanjem „naših“ riječi u stranu glazbu, ne postiže odgovarajući umjetnički efekt. Treba dobro poznavati glazbu i vlastiti jezik kako bi se ostvario skladan suodnos i proizveo odgovarajući umjetnički doživljaj, dakle opet je važno učenje jezika (tj. razvijanje jezične kulture).

Za naziv teme *jezik u upotrebi* odlučio sam se jer Anić u velikom broju članaka piše o potrebi poznavanja stilistike i razvijanja vlastitoga stila. Na taj se način izbjegava dihotomija „dobro – loše“ te govornik sam može odlučiti o vlastitoj upotrebi leksika i svoj odabir potkrijepiti argumentima. Neki od članaka u kojima se Anić bavi jezikom u upotrebi su: „Na-na-lunana“, „Hram bez riječi“, „Nije sve u pravilu“, „Riječi u galopu“, „Tabuirane riječi i fraze“, „Kakvim riječima 'narod naziva““, „Lakše je napisati nego izgovoriti“, „Čovjek i žena“, „Zamjenice koje ne zamjenjuju“.

Anić se konkretnije dotaknuo jezičnoga savjetništva u nizu članaka označenih dodatkom „Uz jezične savjete“, a to su: „Izrazi se drugačije, izbjegni“, „Ne valja ponavljati riječi“, „Slušaj kako narod govori“, „Uz savjet, bez protiv“, „Gdje imaš svoju riječ ne upotrebljavaj tuđu“, „Reci to svojim riječima“, „Piši kako dobri pisci pišu“ i „Jezik nije matematika.“

U članku „Izrazi se drugačije, izbjegni: Uz jezične savjete (1)“ Anić piše o kulturi književnoga jezika te daje praktični savjete o etnicima pa tako upućuje čitatelja da je stanovnik Tuzle – Tuzlak ili Tuzlanin, žena iz Osojnika – Salakača, a stanovnici Sarajeva su Sarajlije (Anić 2009: 665-666). Također spominje i maksimu „jezik nije matematika“, no upozorava da jezik nije ni samo gramatika te upućuje čitatelja na savjet osnovnoškolskih učitelja: „kad vidiš da se nekom riječju ne možeš izraziti kako želiš, kad ti oblik ne odgovara, izbjegni ga, izrazi se drugačije“ (Anić 2009:667). Članak zaključuje tvrdnjom da je jezik „neotuđiv dio čovjekove psihe i mišljenja“ te da je „njegovanje kulture jezika u moći svakoga od nas“ (Anić 2009:668). Kroz ovaj članak provlači se ideja

prisutna u većini Anićevidih članaka objavljenih u *15 dana*, tj. ideja da nikakva jezična *ad hoc* rješenja neće omogućiti govornicima da se izražavaju bogatije i potpunije, već da moraju konstantno učiti vlastiti jezik i proširivati vlastite jezične spoznaje.

U članku „Ne valja ponavljati riječi: Uz jezočne savjete (2)“ Anić piše o tome savjetu koji potječe još od Flauberta i njegova principa da na stranici teksta nikad ne ponovi istu riječ. Također upozorava na štetan utjecaj toga savjeta na gramatičku strukturu jezika te o problematičnom zamjenjivanju svakoga „koji“ sa „što“, budući da se zamjenjivanjem jedne riječi drugom ne rješava dublji problem. Anić također upozorava na činjenicu da je taj savjet zahvatio ponajprije medije, a da pod njegovim utjecajem počinju pisati i pisci pa tako spominje Milivoja Slavičeka i njegovu zbirku *Naslov što ga nikad neće zaboraviti* (Anić 2009: 672). Time se krug zatvara budući da se promotori toga savjeta mogu pozvati i na činjenicu da tako sada i „pisci pišu“ (Anić 2009: 672).

U članku „Slušaj kako narod govori: Uz jezične savjete (3)“ Anić se dotiče ideje da je najzahvalnije učiti pravilan književni jezik tako što ćemo oslušivati kako narod govori. Razrađujući tu ideju upozorava da se tim savjetom oduzima od autonomije književnoga jezika, koji ne može biti jednak narodnome jeziku. Također upozorava da se taj savjet može pogrešno shvatiti i protumačiti da je sve što se govori u narodu pravilno. Članak zaključuje mišlju da se taj savjet ne odnosi se na izbor riječi, već na sintaksu i stilistiku te dodaje da takav savjet upozorava i na ljubav prema narodu i da „razmišljajući o jeziku razmišljamo o našem životu i običajima“ (Anić 2009: 676). Anić zapravo ističe da se nijedan savjet ne treba bezrezervno prihvaćati, već da moramo razmisliti na koji način prihvatiti savjet kako bismo ljepše oblikovali misli i postigli veću izražajnost u govoru.

U članku „Uz savjet, bez, protiv: Uz jezične savjete (4)“ Anić raspravlja o ulozi filologa i jezičnoga savjetništva u razvijanju jezika te piše o tri jezične prakse pri služenju jezikom: protiv jasno formuliranog savjeta, prema nekom

usamljenom savjetu i bez savjeta filologa (Anić 2009: 682). U prvoj praksi odabire se i govori jednim načinom, iako filolozi savjetuju drugačije. U drugoj praksi, Anić upozorava, govornik na nekome mjestu pročita jezični savjet te ga odmah primjenjuje bez obzira na to je li taj savjet dobro obrazložen ili valjan. U trećoj praksi Anić obrazlaže da svatko može, bez savjeta filologa, odabrati najprikladniji i najzvučniji izraz ili riječ, no pojavljuje se problem kada masovni mediji počnu upotrebljavati određenu konstrukciju, jer se misli da je tako pravilno. Tako do izražaja dolaze: nepovjerenje u preneseno značenje riječi, mijenjanje fraze zbog promjene riječi te imitiranje drugih naglasnih sustava (Anić 2009: 683, 684). Anić zaključuje da bi svaki govornik trebao ispitati jezični savjet te provjeriti koliko je dobro obrazložen i „koliko je pristupačan razlogu“ (Anić 2009: 684).

U članku „Gdje imaš svoju riječ ne upotrebljavaj tuđu: Uz jezične savjete (5)“ Anić analizira savjet koji je vrlo prisutan i u suvremenom jezičnom savjetništvu. Taj je savjet bio vrlo čest u prošlosti, a bio je i vrlo dragocjen, budući da je služio kao sredstvo odupiranja njemačkom i talijanskom jeziku. Jedna od dobrih strana toga savjeta je da potiče velik broj ljudi na brigu o jeziku (Anić 2009: 688). No, on povlađuje i činovničko-školničkom mentalitetu, kojemu je mrsko razmišljati o vrijednosti svake riječi te koji promatra jezik „kao nešto u neprestanom krvarenju“ (Anić 2009: 690). Taj savjet također nepovoljno djeluje na kulturu jezika jer sugerira da je leksik njeno bitno pitanje (Anić 2009: 693). Sve u svemu savjet je vrlo višeznačan jer s jedne strane može djelovati kao sredstvo očuvanja domaće riječi pod pritiskom tuđe; no s druge strane valja biti oprezan pri njegovoj upotrebi jer se njegovim slijepim slijedenjem mogu odbaciti dobre i potrebne riječi.

U članku „Reci to svojim riječima: Uz jezične savjete (6)“ Anić nudi savjet koji je okrenut budućnosti, to jest, ne reagira na govornikovu počinjenu pogrešku, već nudi ideju za oblikovanje predstojećeg diskursa. Anić upozorava da su jezični savjetnici uglavnom samo zbirke već počinjenih pogrešaka te da na

taj način savjetnici pokušavaju impresionirati javnost (Anić 2009: 694). S druge strane, savjet „reci to svojim riječima“, služi kao načelan stav prema jeziku i okrenut je prema naprijed (Anić 2009: 696). Taj savjet pomaže govorniku da se othrvava ukalupljanju i formaliziranom govoru te izražava neposrednost i prirodnost govora (Anić 2009: 696).

U članku „Piši kako dobri pisci pišu: Uz jezične savjete (7)“ Anić razmatra pitanje koristi toga savjeta za jezičnu kulturu (ibid. 698). Taj savjet ne zagovaraju književnici, već on dolazi iz filologije koja je u domaćoj knjizi pronalazila prigodu za njegovanje jezika. Tako su filolozi već u 19. st. preporučali da „treba čitati hrvatske knjige“ i „pisati kako dobri pisci pišu“ (Anić 2009: 699). Kao i u prethodnim slučajevima Anić obrazlaže da nijedan savjet ne treba slijepo slijediti, već ga primjenjivati znalački i kada za to postoji odgovarajuća prilika. Tim se savjetom zapravo pokazuje jezični uzor koji nije utemeljen na pravilima i propisima (Anić 2009: 701). Anić pri analizi ovoga savjeta ponovno ističe kulturu jezika te ponavlja da je i taj savjet zapravo okrenut učenju jezika, to jest, da se „vještina pisanja uči i – čitanjem“ (Anić 2009: 701).

U članku „Jezik nije matematika: Uz jezične savjete (8)“ Anić razmatra često ponavljano mantra da „jezik nije matematika.“ Taj savjet, zapravo, nije najsretniji jer definira jezik onim što on nije, a ne što jest. U ovom članku ponovno možemo iščitati Anićevu ideju da jezična zajednica zapravo upravlja jezikom: „Ovaj savjet neizravno brani prirodno stanje jezika i nekako instinktivno pogađa da u jeziku ima budućnost samo ono što potvrdi kolektiv kojem on pripada“ (ibid 704).

Iako jezična politika nije dominantna tema analiziranih Anićevih članaka, osvrnut ću se i na članke koji eksplicitno ili implicitno sugeriraju Anićeva razmišljanja o jezičnoj politici i jezičnom planiranju.

U članku „Nema državnog jezika“ Anić „naš“ jezik naziva *hrvatskosrpski ili srpskohrvatski*, no poput Jonkea i Brozovića zagovara tezu o dvije varijante:

„Različit historijski razvoj, utjecaji živih i klasičnih jezika (...) imaju kao rezultat dvije varijante književnog jezika. Obje varijante potpuno su ravnopravne, ne mogu se nametati bratskim jezicima slovenskom i makedonskom, kao ni jedna drugoj“ (Anić 2009: 571). Time se Anić pridružuje brojnim hrvatskim jezikoslovcima, koji su nastojali očuvati ravnopravnost hrvatskoga jezika u razdoblju kada je unitarizacija bila ne samo poželjna, već i nametana.

U članku „Jezična politika i svakodnevna taktika“ Anić smatra da se nesređene jezične prilike, to jest, usporedno postojanje dviju varijanata može popraviti „[traženjem] rješenja koja neće povrijediti uho sredine kojoj je namijenjen tekst.“ Iz ovoga možemo iščitati implicitno razmišljanje da bi pisac trebao poznavati zakonitosti obje varijante te odabrati jezično rješenje koje je prihvatljivo u varijanti jezične zajednice kojoj je tekst namijenjen. Time se, zapravo, potvrđuje teza iz prethodnoga članka da su varijante ravnopravne te da se ne mogu nametati jedna drugoj.

U članku „Navike s malo gramatike“ Anić piše o različitom imenovanju poznatih i povijesnih osoba te načelno zagovara samosvojnost svake varijante u pisanju imena, to jest potvrđuje svoj stav iz prethodno opisanoga članka.

U članku „Neki očekuju objavljene koje će nas riješiti svih zala (...)“ Anić posvećuje pozornost pretjeranom štokavskom purizmu i upozorava na problematičnost tvrdnje da „je jezik bolji što je bliži jeziku narodne pjesme“ (ibid. 562). On također tvrdi da „književni jezik ima svoje zakone kretanja koji se ne poklapaju s dekretima“ (ibid. 563). Vidimo da Anić, zapravo također čuva jezičnu samosvojnost od politike i zagovara stav da bi jezična zajednica trebala sudjelovati u formiranju književnoga jezika. U tome članku zapravo se između redaka može naslutiti Anićevo slijedenje načela elastične stabilnosti te dopuštanja dvostrukosti i višestrukosti u jeziku.

Pred sam kraj analize dotaknut ću se i imenovanja hrvatskoga jezika u Anićevu jezičnom savjetništvu. U člancima u časopisu *15 dana* Anić rijetko

imenuje jezik o kojem piše, no kada ga imenuje naziva ga *hrvatskosrpskim* (str. 571, 594), no i *hrvatskim* (654, 645); a u članku „Nema državnog jezika“ piše i da Hrvati svoj jezik tradicionalno zovu *hrvatski*, a Srbi i Crnogorci *srpski* (ibid. 571).

Za kraj valja izdvojiti i članak „Slušajte, ja mogu ono što nitko od vas ne može!“ jer Anić uvodi jedan pojam koji smatram vrlo korisnim i možda nedovoljno korištenim u suvremenoj lingvistici – pojam supstandarda. Upozoravajući na činjenicu da nije svaka pogreška jednaka, Anić pogreške dijeli na dva sloja: na one koje nemaju veze s književnim jezikom i na one koje su iznad sloja narodnog jezika, no nisu normirane u standardnom jeziku, to jest na razini su supstandarda (ibid. 565). Supstandard također ima svoje zakonitosti i nije „jezična anarhija“ već „dio književnog jezika, skup jezičnih činjenica koje služe nešto drugačijoj svrsi, ali bez kojih se ne može“ (ibid. 565).

Kad se s distance sagleda Anićev lingvistički i savjetodavni rad u časopisu *15 dana*, mislim da možemo reći da on predstavlja pravo osvježenje u pisanju popularno-znanstvenih članaka. Anić uglavnom ne određuje koja je riječ pravilna, a koja nije, ne bavi se protjerivanjem riječi, već nastoji čitatelja potaknuti na učenje i proučavanje jezika te obogatiti njegovu jezičnu kulturu. On često želi istaknuti važnost jezične zajednice i ohrabriti je da osluškuje svoju upotrebu i rješenja koja proizlaze iz te upotrebe. Također ističe važnost stilistike i pragmatike pri jezičnim odabirima te upućuje čitatelje da sami odvagnu i odaberu kako će se u različitim slučajevima izraziti.

3.5. Ivan Brabec: *Sto jezičnih savjeta*

U izdanju Školskih novina 1982. godine izašla je knjiga *Sto jezičnih savjeta* jezikoslovca Ivana Brabeca. U predgovoru knjige čitatelj doznaje malo o lingvističkoj metodologiji koja je bila u pozadini sastavljanja toga savjetnika. Brabec je svoj predgovor naslovio „Sve teže snalaženje u jeziku“, što nam govori da zbog određenih utjecaja ili prilika jezična zajednica ima problema s

razumijevanjem vlastitoga jezika. Predgovor je koncipiran tako da autor izlaže leksičke pojave u jeziku, tj. piše o podrijetlu riječi iz različitih jezika i njihovu utjecaju na *hrvatski ili srpski jezik*. Tako nakon riječi indoeuropskog podrijetla (*mati, brat, nov*), i riječi iz religijskog leksika, rimskog i grčkog podrijetla, koje su Južni Slaveni usvojili pokrštaivanjem (*krst, pop*), autor nastavlja opisivanjem utjecaja različitih jezika na leksik i jezik.

Zanimljivo je da Brabec jezik eksplicitno imenuje na početku i na kraju predgovora. na početku: „U prvom sloju hrvatskog ili srpskog jezika leže praslavenske riječi“ (Brabec, 1982: 5) te na kraju „Osim toga, u svakodnevnom životu, u hrvatskom ili srpskom jeziku, možda više nego u drugima, trajno je aktualno pitanje književne norme, standarda“ (Brabec, 1982: 10). U drugim dijelovima Brabec piše o usvajanju stranih riječi Slavena („Zajednički život Turaka – gospodara i Slavena – raje ostavio je jake tragove i na jeziku“ (Brabec 1982: 6). Kada je potrebno imenovati jezik (hrvatski, hrvatski ili srpski, hrvatskosrpski, hrvatski književni jezik, zapadna varijanta) Brabec se u daljnjem tekstu koristi izrazima „književni jezik“ 2 puta, bez pridjeva *hrvatski*), „jezik naših ljudi“ „naš jezik“. Prema predgovoru glavni je razlog pisanja toga jezičnog savjetnika olakšati snalaženje govornika u jeziku te im u jezičnim nedoumicama pružiti prihvatljiv stručni savjet, kao i opisati i protumačiti jezične pojave (Brabec 1982: 10).

Vodeći se napisanim u uvodu, čitatelj bi očekivao da će u jezičnom savjetniku primarno naći na smjernice o upotrebi pravilnih ili pravilnijih leksema, no tomu nije tako te se uz leksičke nedoumice Brabec osvrće i na druga jezična pitanja. Svoj je savjetnik podijelio na četiri poglavlja: „Pisanje i izgovor“, „Promjene u riječima“, „Riječ u rečenici“ te „Leksik, stil, izdanja“ (Brabec 1982: sadržaj).

U samome savjetniku Brabec je eksplicitniji u imenovanju jezika pa tako pišući o razlici između *općine* i *opštine* piše: „Imenica *opština*, pridjev *opšti*, prilog *uopšte* ne idu u hrvatski književni jezik. U njemu su uobičajeni oblici

općina, opći, uopće (Brabec 1982:30), kao i u članku „Ništa novoga, ništa nova ili ništa novo“ gdje piše : „Po normi hrvatskoga književnog jezika (...)“ (Brabec 1982: 95). U članku „Banda četvero“ za distinkciju između hrvatskog i srpskog jezika Brabec koristi formulaciju: „Na zapadu se govori *četveri, peteri (četvere čarape)*, na istoku *četvori, petori* (Brabec 1982: 69). Zanimljiv je i Brabecov pristup distinkciji između oblika futura 1. „Radit ću i radiću“. Brabec se zapravo osvrće na pogrešan izgovor na TV Zagreb, na kojoj voditelji futur 1. izgovaraju [bit će] umjesto [biće] (str. 78).

U objašnjavanju pravilnoga izgovora Brabec se kao primjerima gramatika koristi Težak-Babićevim „Pregledom gramatike hrvatskog ili srpska jezika“ te Maretićevom gramatikom u izdanja iz 1899. i 1931., no spominje i korijensku gramatiku, koja je bila nepoželjna u vrijeme Brabecova sastavljanja savjetnika. (Brabec 1982: 79).²⁴

Kada piše o jeziku, Brabec koristi i ovu konstrukciju: „Današnji standardni jezik Hrvata, Srba, Muslimana i Crnogoraca izgrađen je na štokavskom narječju“ (Brabec 1982:112). O hrvatskom jeziku piše i kao o „materinskom jeziku“ (120), spominje i „jezični osjećaj“ (120), a koristi i izraze „varijantska razlika“ (117), raširenost pojave na istoku (120), „u zapadnim predjelima“ (129), „istočniji krajevi“ (131), „U SR Hrvatskoj daje se prednost izvornom načinu, a u drugim republikama hrvatskosrpskog područja fonetskom“ (150), „istočni krajevi“ (158), „istočna varijanta hrvatskog ili srpskog jezika“ (160), „u istočnim krajevima naše zemlje“ (161), „zagrebačko-beogradski književni odnosi“ (165).

Iz svega navedenog može se zaključiti da je Brabec u svome savjetniku očuvao razlike između hrvatskoga i srpskog jezika te upozorio svoje čitatelje o

²⁴ Time ne želim reći da su koriensko pisanje i politika koje je stajala iza njega poželjni u današnje vrijeme, no slobodno je u znanstvene svrhe istraživati takav pristup jeziku, što je i napravio profesor Marko Samardžija u knjigama *Jezični purizam u NDH: savjeti Hrvatskoga državnog ureda za jezik*, (1993) i *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH* (2008)

upotrebi konstrukcija ili leksema u jednome ili drugom jeziku, u skladu s tadašnjom dominantnom jezičnom politikom.

3.6. Radovan Vidović: *Kako ne valja – kako valja pisati*

Jezični savjetnik *Kako ne valja – kako valja pisati* Radovana Vidovića objavljen je 1969. godine u izdanju Matice hrvatske. Savjetnik se sastoji od predgovora koje je napisao Dalibor Brozović te poglavlja: „O suvremenom stanju našega javnog jezika“, (potpoglavlja: I. stanje, II. Uzroci), „Iz literature“, „Bilješke“, „Rječnik“ (u dva dijela: u prvome dijelu Vidović u dva stupca popisuje pravilne i nepravilne riječi. U lijevome stupcu nalaze se nepoželjne riječi i konstrukcije označene „Ne ovako“, a u desnom stupcu Vidovićeve rješenja „Nego ovako“). U drugom se dijelu rječnika Vidović bori protiv osiromašivanja jezika te u desnom stupcu iznosi prijedlog zamjena za neke već ustaljene konstrukcije, izraze i riječi. Tako u lijevom stupcu čitamo: „Često se govori ili piše ovako“, a u desnom stupcu „iako bi se (katkada i bolje) moglo ovako“.

Vidović na zadnjim stranicama savjetnika donosi i popis izdanja u kojima se mogu naći objašnjenja o njegovu odabiru boljih rješenja: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, časopis *Jezik*, *Književni jezik u teoriji i praksi*, *Gramatika hrvatskosrpskog jezika* te *Srpskohrvatski u mom džepu – Naša kolebanja* (s napomenom da se tim priručnikom koristio samo u onim slučajevima u kojima rješenja vrijede i za hrvatsku varijantu).

Predgovor Dalibora Brozovića, dobro je polazište za onoga koji želi saznati nešto o stanju jezika u razdoblju pisanja jezičnoga savjetnika. Brozović spominje „jezičnu nekulturu“ te Vidovićeve savjetnik kao „novo dobrodošlo oružje u tom ratu s jezičnom nekulturom“ (Vidović 1969: 7).²⁵

²⁵ Takvo razmišljanje o stanju hrvatskoga jezika može se pronaći i u suvremenim hrvatskim jezičnim savjetnicima

Instruktivan je u tom kontekstu i nastavak da su postojala neka „specifična izdanja (samo za uredske kadrove, ili samo upute za č/ć, ije/je i sl.)“ (ibid. 8).

Brozović dalje piše kako do pojavljivanja toga savjetnika u Hrvatskoj nije bilo „pravog popularnog i praktičnog priručnika za gajenje jezične kulture“ (ibid. 8) od *Jezičnog savjetnika* Tome Maretića iz 1924. Knjigu Ljudevita Jonkea *Književni jezik u teoriji i praksi* Brozović spominje kao savjetnik no u prvome redu kao knjigu o standardnom jeziku i „povijesti standardnog jezika u Hrvatskoj“ (ibid. 8).

U poglavlju „O suvremenom stanju našega javnog jezika“, Vidović također piše o potrebi jezičnih savjetnika i ističe glavne probleme tadašnjeg jezika: (koristi formulaciju „našega suvremenog javnog jezika“ dakle opet se jezik jasno ne imenuje već se koriste neutralni termini „naš“ i „javni“): „pretjerana upotreba česti istih tuđica, zatim stalno ponavljanje istih riječi, izričaja i konstrukcija, domaćih i stranih, dobrih i slabih“.

U svome savjetniku Vidović ponegdje hrvatski jezik upravo tako i naziva: „istražio sam hrvatski jezik“ (ibid. 16), „to je gotovo 'čisti' hrvatski jezik“ (16), „hrvatski jezik ide putem“ (17), te napada nedopustivu mješavinu srpske i hrvatske varijante“ (18). U uvodu autor posebno napada tuđice koje su po njegovoj procjeni preplavile suvremeni jezik te postotak tuđica u „masovnom i stručnom jeziku iznosi od 25 – 40% (20). Osim tuđica Vidović napada i fraze prozivajući javne radnike da kada se putem masovnih medija obraćaju pučanstvu „dave svoju misao nabijajući joj otrcani oklop suvremene fraze.“ (24). Kao uzročnike takvoga stanja autor određuje školski sustav i nastavnike, loš položaj lektora i lektorske službe te opću nezainteresiranost ljudi za knjigom i čitanjem knjiga.

Prije svojeg rječnika i savjeta „kako valja“ i „kako je bolje pisati“ autor donosi popis djela i članaka u kojima zainteresirani čitatelj može pronaći objašnjenja zašto neki izrazi nisu prikladni te zašto autor preporuča ili propisuje druge izraze. U tom tekstu naslovljenom „Nekoliko objašnjenja“ Vidović

zapravo iznosi metodologiju svoga rada. Glavni uzor pri razvrstavanju građe bio mu je *Jezični savjetnik* Tome Maretića iz 1924. te se Vidović izrijeком priključuje „onim našim slavistima koji se drže tzv. 'elastične stabilnosti'“ (str. 81), no bliži su mu oni koji se više drže stabilnosti nego elastičnosti (str. 81). Građa je u rječniku poredana abecedno kako bi se čitatelju olakšao pronalazak jezičnih problema i izraza.

Iako je rječnik sastavljen tako da Vidović ne daje objašnjenja zašto su određeni izraz ili riječ bolji od drugih te čitatelju donosi popis izvora „Gdje se mogu naći stručna razjašnjenja o primjerima u rječniku“ (v. Vidović, 1969: 207), ponegdje autor ipak iskazuje svoj stav i ukratko obrazlaže problematičnost pojedinih izraza, riječi i konstrukcija.

Autor često komentira i određene pragmalingvističke pojave, no njegov pristup tim pojavama neće biti uključen u ovaj rad.

Posebno je zanimljiv autorov odnos prema onome što danas nazivamo srbizmima. Autor nije takve riječi koje odudaraju od hrvatskoga standarda označavao *istočnom varijantom*, niti obrazlagao da se tako „govori u istočnim krajevima“, već se nepoćudnost riječi najčešće opisuje time da su posuđenice (iz ruskoga i turskog jezika) ili pak ne daje nikakvo objašnjenje. Kao izvor za određivanje srbizama i drugih riječi nepoćudnih za suvremeni standardni hrvatski jezik korišten je *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika* Vladimira Brodnjaka iz 1991.²⁶ Na primjer: „Te činjenice su tačne, ali žalosne.“ → To su činjenice, dakako (k tome žalosne) (Vidović 1969: 88). Vidović dakle uvrštava nepoćudni izraz, no ne daje konkretan razlog zašto je taj izraz neprihvatljiv, na primjer: *udes* (162), *uvjerenje* (169).

Među primjerima onoga što bismo danas nazvali srbizmima u hrvatskom jeziku, a koje Vidović označava kao rusizme možemo navesti: Izvinite! → Oprostite! (str. 99.), neprikosnoveno → nepovredivo (neotuđivo) (120),

²⁶ Ovaj razlikovni rječnik koristio sam budući da se radi o jednom od kvalitetnijih razlikovnih rječnika hrvatskoga i srpskoga jezika, a i objavljen je 1991. godine, to jest u vremenu u kojem se moglo slobodno pisati o razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika.

obezbjedenje → osiguranje (123), obezbijediti → osigurati (123), podozrivi, podozrenje → sumnjičavi, sumnjičavost (131), podvig → (pothvat), povinovati → pokoriti, slušati (136), predostrožnost → opreznost (138), predskazivanja → (predviđanja, proricanja) (138), preimućstvo → prednost (139), prevazilazi → nadilazi (140), pribježište (utočište (141), roptanja → prigovora (147), sadejstvo → suradnja (148), saobraziti → (uskладiti) (149), sopstvene → (vlastite) (153), spisak → popis (153), sujevjeran → praznovjeran (157), supa (germ i rus) → juha (157), ubjedenje → uvjerenje (161), učtiv → pristojan, uljudan (162), uprostiti → (pojednostavniti) 166), uslov → uvjet (167), vinovnike → krivce 172.

Kao turcizme Vidović označava: Kazan → kotao (str. 105), parče → komadić, (mrva, mrvica) (130), vjeresija → dug (172).

U drugome dijelu rječnika „Protiv osiromašivanja jezika“ Vidović preporučuje bolje izraze, dakle izrazi i riječi u lijevome stupcu ulaze u književni (standardni) jezik, a s desne strane nalaze se riječi i izrazi koji se (prema Vidoviću) ne upotrebljavaju dovoljno često.

Tako na lijevoj strani (bez objašnjenja) piše: aljkavost (179), bije, bjelosvjetski, bezuvjetno (180), ćorsokak, (182) graške, (183) ispoljavao, istaći, ivici (184), iznaći, izučiti, (185) nadmen (187), nehat (189), nipodaštavati (189), objediniti (190), pocijepao (192), porodica (193), rasparčane (197), sprovođenja (199), takmičenje, takmičiti (201), učesnici i izvedenice (201, 202), vještačke (204), značaj (205).

Na lijevoj strani, označeni kao rusizmi, nalaze se: izvinjavam (ponovno, iako je već uvršteno u prvi dio rječnika, v. 99 (185), na užrb (188), negodovanje (188), oblast (190), ophođenje (191), osujetiti (191), podstrekava (192), preimućstvo (ponovno kao i izvinjavam 195) v. 139). Rasijan (196), saobraziti (198), suglasnost (199), sujetan (200), uobražen (202), usaglasti (203).

Na lijevoj strani, označeni kao turcizmi, nalaze se: kašika (186), šegači, šeret (200).

Na temeljima napravljene analize možemo zaključiti da je Vidović u predgovoru eksplicitnije pisao o potrebi brige za hrvatski jezik, koji u nekoliko navrata, tako i naziva, a u rječniku se preporučuju bolji izrazi koji i danas najčešće odgovaraju „hrvatskijem“ odabiru. Budući da Vidović u ovakvome tipu savjetnika nije objašnjavao svoje odabire, nepoćudne riječi ili nisu uopće označene ili su podcrtane kao rusizmi i turcizmi. Treba spomenuti da se u savjetniku autor bori i protiv velikog broja germanizama, no u kontekstu ovoga rada bitka s germanizmima nije u prvome planu.

3.7. Radovan Vidović: *Jezični savjeti*

Drugi je Vidovićev savjetnik objavljen 1983. u izdanju Logosa u Splitu. Opsegom je manji od prvoga (83 stranice nasuprot 207) i ponešto se razlikuje od njega rasporedom građe i sadržajem. Savjetnik je podijeljen u četiri dijela te je u uvodu opisan njegov nastanak i podjela po poglavljima. U prvome poglavlju autor ispisuje nepravilno oblikovane rečenice, problematične u sintaktičkom smislu zbog lošeg reda riječi ili reda riječi pod stranim utjecajem te rečenice s fonološkim, morfološkim, tvorbenim te ortografskim nepravilnostima. (Vidović 1983: 5). U drugome dijelu popisuju se prijelazni i neprijelazni glagoli, a treći dio u skladu je s prošlim Vidovićevim savjetnikom, tj. podijeljen je u dva stupca: s lijeve strane nalaze se često upotrebljavani izrazi, a s desne strane prijedlozi izraza i riječi koje se također mogu, sinonimno, upotrijebiti. U četvrtom dijelu navedene su „varijante i dublete“ koje treba „katkada dopustiti (...) u riječima, njihovu značenju i likovima. (Vidović 1983: 71). Vidović također piše da se dvostrukosti ne bi trebale upotrebljavati u istoj jezičnoj cjelini „zbog razloga stilske ujednačenosti“ (ibid. 71)

Tako intonirano objašnjenje sugerira da su određene riječi bile protjerivane²⁷: „morfološke su višestrukosti (...) postale toliko uobičajene da bez njih ne možemo (ibid. 5). No, četvrti dio koncipiran je tako da ne možemo

²⁷ v. i svjedočanstvo Ive Žanića u Peti-Stantić, Langston 2013: 195

još uvijek govoriti o hrvatsko-srpskim dubletama. O tome ću pisati niže u tekstu, budući da ću poglavlja analizirati redom. Kao i u prethodnim slučajevima veća će pozornost u analizi biti posvećena primjerima koji se tiču odnosa hrvatskoga i srpskoga jezika te konstrukcijama koje su iz nekog razloga bile problematične tadašnjoj dominantnoj (jezičnoj) politici.

U prvome dijelu nalazi se 380 rečenica koje su po nekom od lingvističkih kriterija netočne ili pak nezgrapne. Nakon što citira problematičnu rečenicu, autor uglavnom najprije ukratko objašnjava nepravilnost (ne uvijek) te zatim iznosi pravilno (ili pravilnije) rješenje. U kontekstu ovoga rada analizirat ću rečenice koje se odnose na razlike između hrvatskog i srpskog jezika ili jezične probleme u kojima se može pronaći utjecaj tadašnje jezične politike te autorov pristup problemu i rješenjima.

Vidović tako u savjetu 7) piše protiv posvojnog genitiva *tvrdnja Markovića, smrti žene, snaga neprijatelja*. U tome razdoblju, pogotovo kada je trebalo označiti pripadnost Hrvatskoj, često se koristio posvojni genitiv. Tako je Društvo hrvatskih književnika bilo Društvo književnika Hrvatske²⁸, a i druge su organizacije nosile posvojni genitiv, na primjer: Savez komunista Hrvatske. Vidović u svome jezičnom savjetniku uglavnom ne *talasa* te primjeri s posvojnim genitivom ne sadrže pridjev hrvatski. No, ipak je u savjetnik uključio problem posvojnoga genitiva i preporučio upotrebu posvojnih pridjeva (Vidović 1983: 8).

U savjetu 60) Vidović upozorava na nepravilan nastavak -ona: prodavaona, gostiona, radiona... i upućuje na pravilan nastavak -onica: gostionica, itd. U argumentaciji ne piše o razlikama u hrvatskom i srpskom jeziku, već samo tvrdi da nastavak -ona nije pravilan (ibid. 15).

U savjetu 79) obrađuje se leksem udes: „Oštetio je kola u saobraćajnom udesu. Poginuli su u prometnom udesu.“ Vidović upozorava na pogrešnu upotrebu riječi *udes* te u ovome kontekstu preporučuje *nezgodu, sudar* ili

²⁸ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16330> (pristup 13.11.2018.)

nesreću. Zanimljivo je da se eksplicitno ne osvrće na leksem *saobraćajnoj* već prvo nudi leksem *prometnoj* u zagradi – „Oštetio je kola u saobraćajnoj (prometnoj) nezgodi“, a u drugoj rečenici piše: „Poginuli su u prometnoj nesreći“ (ibid. 18). Kao što vidimo, implicitno se daje prednost leksemu *prometni*.

U savjetu 82) Vidović umjesto leksema *vilica* u značenju „pribor za jelo kojim se nabada“²⁹, preporučuje *viljušku*, leksem koji se danas ne smatra poželjnim u hrvatskom standardnom jeziku.

U savjetu 124) preporučuje se pisanje *kaseta* umjesto *kazeta*.

U savjetu 217) također se u zagradi spominje bolji leksem *proučavati* umjesto *izučavati*.

Zamjena lično/osobno nije doslovno preporučena u savjetniku, no Vidović u savjetu 248) preporučuje bolju rečenicu: „Ja volim gledati avanturističke filmove“, umjesto: „Ja lično volim gledati avanturističke filmove“ (ibid. 42). Također u savjetu 255) preporučuje izbjegavanje konstrukcije s leksemom *lice* npr. *stručno lice* i preporučuje *stručnjaka* (ibid. 43).

Pišući o problematičnosti izraza *protkane u svim* Vidović spominje i *rekreacione* površine, no ovdje čak ni u zagradi ne nudi oblik koji se danas smatra poželjnim *rekreacijske* (ibid. 43.)

U savjetu 279) raspravlja se o upotrebi riječi *barka* u književnom jeziku, no taj se književni jezik ne imenuje već ostaje književni jezik. Kada Vidović imenuje podrijetlo drugih riječi koje se mogu upotrebljavati umjesto riječi *barka* spominje slavenske i hrvatsko-srpske riječi (46).

Jezik se ne imenuje ni u savjetu 298) već ostaje *suvremeni jezik* (str. 49), kao i u savjetu 265) gdje se piše o našem jeziku (44). U savjetu 294) također se spominje da konstrukcija *ići na* nije u duhu dobra književnog jezika.

Usporedbom nekoliko jedinica iz Vidovićeve savjetnika s Brodnjakovim *Rječnikom razlika* i Institutovim savjetnikom možemo zaključiti da su u

²⁹ Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/> (pristup 27. 11. 2018)

Vidovićevo vrijeme, kao i danas, postojale dvostrukosti o kojima su lingvisti imali različita mišljenja. Tako u savjetu 348) Vidović preporučuje oblik *kralješnjak*, umjesto *kralježnjak*, dok Brodnjak u svome rječniku nema natuknice *kralješnjak* ili *kralježnjak*. U Institutovom jezičnom savjetniku *kralježnjak* se pak preporučuje kao bolji oblik (Hudeček, L., Mihaljević, M. i Vukojević, L.: 1999, 746).

U savjetu 354) Vidović preporučuje imenicu *pismonoša* umjesto *listonoše*, a Brodnjak pod natuknicom *pismonoša* preporučuje *listonošu* kao bolji oblik (Brodnjak 1991: 376). U Institutovom savjetniku oba su oblika navedena kao pravilna (Hudeček, L., Mihaljević, M. i Vukojević, L.: 1999: 783).

U savjetu 359) preporučuje se upotreba *pomorca* i *pomorskog istraživača* umjesto *moreplovca*, a prema Brodnjakovu *Razlikovnom rječniku* umjesto *moreplovca* treba upotrijebiti *mornar* ili *pomorac* (Brodnjak 1991: 290). U Institutovom savjetniku umjesto *moreplovca* kao bolji oblik preporučuje se *pomorac* (Hudeček, L., Mihaljević, M. i Vukojević, L.: 1999: 838).

Drugi dio nije toliko zanimljiv u kontekstu ovoga rada budući da autor ispisuje parove glagola po predmetu radnje.

U trećemu dijelu Vidović u dva stupca popisuje često upotrebljavane riječi i njihove zamjene. Tako umjesto *aljkavost* može i *nemar*, *neurednost* umjesto *iznaći* može i *pronaći*, (*naći*), umjesto *neosporno* može i *sigurno* (*neporecivo*), umjesto *obiman* može i *opsežan* (*golem*), a umjesto *oblast* može i *područje*. Treći dio savjetnika, možemo reći, koncipiran je tako da čuva jezičnu raznolikost, odnosno čuva hrvatske jezične posebnosti od protjerivanja.

U četvrtome dijelu nalaze se „morfonološke višestrukosti“, no Vidović ne spominje ni varijante niti da je u jednome ili drugome stupcu više zastupljena hrvatska ili srpska varijanta. Usporedbu leksema na lijevoj i desni strani s rješenjima u Brodnjakovu *Rječniku* i Institutovom *Jezičnom savjetniku* iz 1999. prikazat ću u tablici.

Radovan Vidović: <i>Jezični savjeti</i> (1983) – popis dubleta	Vladimir Brodnjak: <i>Rječnik razlika između hrvatskog i srpskog jezika</i> (1991)	Hudeček, L., Mihaljević, M. i Vukojević, L. <i>Hrvatski jezični savjetnik</i> (1999)
<i>anđelski</i> i <i>anđeoski</i>	/	<i>anđelski</i> = <i>anđeoski</i> (oba oblika pravilna)
<i>aspekat</i> i <i>aspekt</i>	/	<i>Aspekat</i> , treba <i>aspekt</i>
<i>bajonet</i> , <i>bajoneta</i> i <i>bajunet</i> , <i>bajuneta</i>	<i>bajonet</i> (srpska riječ), preporučuje <i>bajuneta</i>	<i>Bajonet</i> bolje <i>bajuneta</i>
<i>Basen</i> i <i>bazen</i>	<i>basen</i> (srpska riječ) preporučuje <i>bazen</i>	<i>Basen</i> treba <i>bazen</i>
<i>bjelanjak</i> i <i>bjelance</i>	/	<i>bjelance</i> bolje <i>bjelanjak</i>
<i>Brijuni</i> i <i>Brioni</i>	<i>Brijuni</i> – hrvatska riječ koja je potiskivana i izbacivana iz uporabe. <i>Brioni</i> – srpska riječ ili riječ tipičnija za srpski	<i>Brioni</i> treba <i>Brijuni</i>
<i>dvije stotine</i> i <i>dvjesta</i>	<i>dvesta</i> (bez oznake) – <i>dvjesto</i> , <i>dvjesta</i>	<i>dvjesta</i> bolje <i>dvjesto</i>
<i>Imetak</i> i <i>imutak</i>	/	nema preporuke koja je bolja
<i>Muzealan</i> i <i>muzejski</i>	<i>Muzealan</i> (bez oznake) objašnjava s <i>muzejski</i>	<i>muzealan</i> bolje <i>muzejski</i>
<i>Novčanik</i> i <i>novčarka</i>	<i>novčanik</i> (tipičnija za srpski jezik) preporučuje <i>novčarka</i> ili <i>lisnica</i>	<i>novčanik</i> = <i>novčarka</i> (oba oblika pravilna)
<i>osmero</i> i <i>osmoro</i>	/	<i>osmoro</i> bolje <i>osmero</i>
<i>obrada</i> i <i>obradba</i>	<i>obrada</i> (tipičnija za srpski) bolje <i>obradba</i>	<i>obrada</i> = <i>obradba</i> (oba oblika su pravilna)

<i>sasma i sasvim</i>	/	<i>sasma</i> treba <i>sasvim</i>
<i>štetočina i štetočinja</i>	<i>štetočina</i> (bez oznake) objašnjava sa <i>štetočinjom</i>	<i>štetočina</i> bolje <i>štetočinja</i>
<i>štrajkati i štrajkovati</i>	<i>štrajkovati</i> (bez oznake) objašnjava sa <i>štrajkati</i>	<i>štrajkovati</i> treba <i>štrajkati</i>
<i>tun, tuna i tunj, tunja</i>	/	<i>Tunj = tuna</i> (oba oblika pravilna)

Analizom primjera iz četvrtoga dijela Vidovićeva rječnika, tj. uspoređivanjem lijeve i desne strane toga rječnika sa stanjem u Brodnjakovom *Rječniku razlika* i Institutovom savjetniku iz 1999. možemo zaključiti da Vidovićeve četvrti dio ipak ne funkcionira kao „sakriveni“ rječnik razlika između hrvatskoga i srpskoga budući da oblike koji se danas preporučuju u hrvatskom jeziku on navodi kako na lijevoj tako i na desnoj strani.

Možemo reći da Vidovićeve savjetnik zapravo funkcionira kao svojevrsni „staklenik“ za čuvanje hrvatskih jezičnih posebnosti, budući da Vidović zbog društveno-političkih okolnosti nije mogao otvorenije pisati o dvostrukostima i razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika. S druge strane, time što je u svoj savjetnik uvrstio hrvatske jezične posebnosti, okupio ih je na jednome mjestu te je zainteresirani čitatelj mogao pronaći različite načine izražavanja vlastitih misli.

4. Zaključak

Cilj je ovoga rada bio analizirati jezične savjetnike „trećeg razdoblja“ te pokušati opisati utjecaj društvene i jezične politike na rad jezikoslovaca. Također, posebna je pozornost posvećena metodologiji i načinima na koje su hrvatski jezikoslovci u doba jezične unifikacije čuvali hrvatsku jezičnu posebnost i autonomnost. Analizom je utvrđeno da su svi jezikoslovci u svojim jezičnim savjetima, na jedan ili drugi način, doprinijeli očuvanju hrvatske jezične autonomnosti. Ljudevit Jonke i Dalibor Brozović posebice se ističu kao autori koju su teorijski nastojali poduprijeti stav o „dvjema varijantama“ te se na taj način jezikoslovnim sredstvima borili za očuvanje hrvatskoga jezika.

Savjeti Ljudevita Jonkea, u velikoj većini, vrijede i danas te su primjer jezičnog savjetništva utemeljenog na stručnosti i razumnosti pri objašnjavanju i rješavanju jezičnih nedoumica i problema. Jonke zapravo polazi od uočenih pojava u jeziku te iz njih izvodi teorijske zaključke, dok je situacija kod Brozovića obrnuta. On polazi od svojih teorijskih razmišljanja te potvrdu svoje teorije traži u jezičnoj praksi. Brozović je, naslijedivši jezičnu rubriku u *Telegramu* od Jonkea, uglavnom nastavio njegov jezikoslovni rad, no kako je već rečeno, posvetio se i detaljnijem razrađivanju pojma standardizacije te teorijskih postavki pomoću kojih je čuvao autonomnost hrvatskoga jezika. Treba napomenuti i da Brozović ipak ne pruža toliko detaljna i iscrpna objašnjenja poput Jonkea, već su njegovi razlozi *za* i *protiv* određene jezične pojave predstavljeni u manjem obujmu.

Jezični savjetnik s gramatikom u izdanju tadašnjeg Instituta za jezik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti također predstavlja značajno savjetodavno djelo ovoga razdoblja. On je, prije svega, vrlo praktičan priručnik pomoću kojega govornici mogu brzo i jednostavno riješiti jezičnu nedoumicu i obogatiti svoju jezičnu kulturu. Savjetnik je pisan u obliku rječnika te su jezični problemi navedeni abecedno, što olakšava snalaženje u savjetniku. No, budući da je u savjetnik uključen veliki broj jedinica, odnosno jezičnih problema, autori

ne donose iscrpne komentare ili povijest jezične pojave, već najčešće samo preporučuju bolju riječ. Važan dio ovoga savjetnika je i predgovor u kojem se autori zalažu za samostalnost dviju *varijanata*: istočne i zapadne. U savjetniku se također slijedi umjeren purizam pri označavanju tuđih odnosno stranih riječi.

Savjeti Vladimira Anića objavljuvani u časopisu *15 dana* predstavljaju odmak u pristupu jezičnom savjetništvu u odnosu na Ljudevita Jonkea i Dalibora Brozovića. Anić nije preskriptivan u svojim savjetima, već „osluškuje puls“ jezične zajednice te želi svoje čitatelje ponajprije osvijestiti o važnosti neprestanoga učenja vlastitoga jezika. Analizirajući maksime jezičnih savjetnika nudi savjet „reci to svojim riječima“ koji omogućava govorniku da se spontano i na prikladan način izrazi, a da ne osjeća strah od svoga vlastitoga jezika i pogreške. On ističe važnost stilske upotrebe svake riječi i ističe važnost jezične zajednice i rješenja koja proizlaze iz nje. Iako odnosa varijanti i jezične autonomnosti hrvatskoga jezika nije dominantna tema Anićevih savjetodavnih članaka, u dva članka on se ipak dotaknuo i tē teme te se zalagao za autonomnost i samostalnost svake *varijante*.

Preostala tri analizirana jezična savjetnika nemaju tako veliku znanstvenu vrijednost kao Jonkeovi, Brozovićevi i Anićevi savjeti, no ipak svojim postojanjem svjedoče o brizi za hrvatski jezik u društveno nepovoljnim prilikama i razdoblju jezične unitarizacije. Ivan Brabec u svojem je savjetniku također radio na očuvanju razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika te upozoravao da neki izrazi ne ulaze u hrvatski književni jezik. Vidovićevi savjetnici građom i kvalitetom zaostaju za ranije spomenutima, no također predstavljaju jedan kotačić koji je pridonio očuvanju hrvatskih jezičnih posebnosti.

Kao što smo vidjeli, dominantna preokupacija jezičnih savjetnika ovoga razdoblja bila je sačuvati jezičnu autonomnost hrvatskoga jezika, no savjeti Ljudevita Jonkea, Vladimira Anića i Dalibora Brozovića nisu okrenuti samo „očuvanju razlika“, već se dotiču i stranih konstrukcija, tuđica i provincijalizama

u hrvatskome jeziku te time nude čitateljima mogućnost obogaćivanja vlastitoga jezičnog izraza i jezične kulture.

5. Literatura:

- Anić, Vladimir (2009), *Naličje kalupa*, Disput, Zagreb.
- Anić, Vladimir (2003), *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb.
- Badurina, Lada (2015), „Standardizacija ili restandardizacija hrvatskoga jezika u 90 im godinama 20. stoljeća“ u: Pišković, T., Vuković, T., (ur.) *Jezične, kulturne i književne politike*, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, str. 57–79.
- Badurina, L., Pranjković, I. i Silić, J. (ur.) (2009), *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*, Disput, Zagreb.
- Bagdasarov, Artur (2010), *Hrvatski književni jezik i njegova norma*, Maveda, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka.
- Brabec, Ivan (1982), *Sto jezičnih savjeta*, Školske novine, Zagreb.
- Brodnjak, Vladimir (1991), *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine, Zagreb.
- Brozović, Dalibor (2016), *Jezik današnji 1965–1968.*, Disput, Zagreb.
- Crystal, David (1987), *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge University Press, Cambridge-New York.
- Dulčić, Mihovil (prir.) (1997), *Govorimo hrvatski*, Hrvatski radio, Naklada NAPRIJED d.d., Zagreb.
- Garvin, Paul (1993), „A conceptual framework for the study of language standardization“. *International journal of the sociology of language* 100-101: 37-54.
- Garvin, L., i Mathiot, M. (1970 [1956]), *The Urbanization of the Guaraní Language: A Problem in Language and Culture*. u: Fishman, Joshua (ur.), *Readings in the Sociology of Language*. Mouton, The Hague, Paris, 265-374.
- Hudeček, L., Mihaljević, M. i Vukojević, L. (izvr. ur.) (1999), *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit (1964), *Književni jezik u teoriji i praksi*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit (1974), „Problematika norme hrvatskoga književnog jezika u sinkronijskom i dijakronijskom aspektu“. *Časopis Jezik*, XXII (1974–75), u: Samardžija, Marko (prir.) (1999), *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 104–113.
- Mićanović, Krešimir (2006), *Hrvatski s naglaskom*, Disput, Zagreb.

- Peti-Stantić, Anita – Langston, Keith (2013), *Hrvatsko jezično pitanje danas*, Srednja Europa, Zagreb.
- Pranjkoivić, Ivo (2006), „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“ u: Samardžija, M. i Pranjkoivić, I. (ur) *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 29-58.
- Pranjkoivić, Ivo (2010), *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*, Disput, Zagreb.
- Rišner, Vlasta (2006), „Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću“ u: Samardžija, M. i Pranjkoivić, I. (ur) *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 367–394.
- Samardžija, Marko (2006), *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Samardžija, Marko (prir.) (1993), *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Škiljan, Dubravko (1988), *Jezična politika*, ITRO Naprijed, Zagreb.
- Težak, Stjepko (1990), *Hrvatski naš svagda(š)nji*, Školske novine, Zagreb.
- Vidović, Radovan (1983), *Jezični savjeti*, Logos, Split.
- Vidović, Radovan (1969), *Kako ne valja – kako valja pisati*, Matica hrvatska, Zagreb.

Mrežni izvori:

- Academia della Crusca, *Frequently asked questions and answers to questions*, <http://www.accademiadellacrusca.it/en/italian-language/language-consulting/questions-answers> (pristup 27. 11. 2018.)
- Academia della Crusca, *Origins and foundation*, <http://www.accademiadellacrusca.it/en/accademia/history/origins-and-foundation> (pristup 27. 11. 2018.)
- Babić, Stjepan, *Jezični savjetnici* <http://www.matica.hr/vijenac/158/jezicni-savjetnici-18487/> (pristup 27. 11. 2018.)
- Hrvatska enciklopedija, *akademija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=1060> (pristup 27. 11. 2018.)
- Hrvatska enciklopedija, *Društvo hrvatskih književnika*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16330> (pristup 27. 11. 2018.)

- Hrvatska enciklopedija, *Institut de France*,
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27553> (pristup 27. 11. 2018.)
- Hrvatska enciklopedija, *jezični savjetnici*,
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29126> (pristup 27. 11. 2018.)
- Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/> (pristup 27. 11. 2018)
- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, *Jezični savjetnici hrvatskoga jezika*,
<http://ihjj.hr/stranica/jezicni-savjeti/27/> (pristup 27. 11. 2018.)
- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, *Promemorija o hrvatskome jeziku Matice hrvatske*, <http://ihjj.hr/iz-povijesti/promemorija-o-hrvatskome-jeziku-matice-hrvatske/51/> (pristup 27. 11. 2018.)
- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika (adok)*, <http://ihjj.hr/iz-povijesti/rjecnik-hrvatskosrpskoga-knjizevnog-jezika-adok/58/> (pristup 27. 11. 2018.)
- Katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, *pretraživanje*,
<http://katalog.hazu.hr/WebCGI.exe?Tip=traziJ&srchfield=7&searchdata=700%3A014280%20or%20701%3A014280%20or%20702%3A014280%20or%20600%3A014280&Exact=NotE&SelBase=1&NaslovSF=Zore,%20Luka> (pristup 27. 11. 2018.)
- Katalog knjižnica grada Zagreba, *pretraživanje*,
<https://katalog.kgz.hr/pagesResults/rezultati.aspx?&action=search&searchById=10&sort=0&spid0=10&spv0=HRASTE%2C+Mate&fid0=1&fv0=%C5%BDivkovi%C4%87%2C+Sreten%2C+filolog¤tPage=1> (pristup 27. 11. 2018.)
- Katalog knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
<http://katalog.hazu.hr/web/start01.htm> (pristup 27. 11. 2018.)
- Marković, Ivan, *Važniji hrvatski jezični savjetnici*,
<http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1795&naslov=vazniji-hrvatski-jezicni-savjetnici> (pristup 27. 11. 2018.)
- Protuđer, Ilija, *Povijesni kronološki pregled hrvatskih jezičnih savjetnika (od početka) 1904. do 2004.* <http://www.matica.hr/kolo/296/povijesni-kronoloski-pregled-hrvatskih-jezicnih-savjetnika-od-pocetka-1904-do-2004-20260/> (pristup 27. 11. 2018.)
- Protuđer, Ilija, „Skrb hrvatskih književnika i jezikoslovaca nad hrvatskim jezikom od početka 16. do početka 20. stoljeća“, *Hrvatski*, br. 1., rujan 2011. <https://hrcak.srce.hr/83549> (pristup 27. 11. 2018.)

6. Sažetak

Metodologija jezičnog savjetništva (1964. – 1990.)

U ovome radu analizira se „treće razdoblje“ hrvatskoga jezičnog savjetništva koje traje od 1964. do 1990. godine. Analiziraju se *knjige Književni jezik u teoriji i praksi* Ljudevita Jonkea, *Jezični savjetnik s gramatikom* (ur. Slavko Pavešić), *Sto jezičnih savjeta* Ivana Brabeca, *Kako ne valja – kako valja pisati* te *Jezični savjeti* Radovana Vidovića. U analizu su ušli i članci Dalibora Brozovića objavljeni u *Jeziku današnjem 1965–1968.* te odabrani članci Vladimira Anića iz *Naličja kalupa*. Jezično savjetništvo ovoga razdoblja promatrano je u suodnosu s tadašnjom jezičnom politikom koja je unitarističkim nastojanjima utjecala na rad jezikoslovaca. Analizom je utvrđeno da su odabrani jezikoslovci svojim jezičnim savjetnicima i savjetima radili na očuvanju hrvatske *varijante* (to jest jezika) te na ponešto različite načine brinuli o jezičnoj kulturi i jezičnim pitanjima.

Ključne riječi: jezično savjetništvo, SFR Jugoslavija, jezična politika, upravljanje jezikom, jezična kultura

7. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku

Croatian current usage in the period 1964 – 1990

Key words: Croatian current usage, SFR Yugoslavia, language policy, language politics